Башҡорттарҙың ғәилә-көнкүреш йолалары

Семейно-бытовые обряды башкир

Министерство культуры Республики Башкортостан
ГУ «Дом дружбы народов Республики Башкортостан»
Институт истории, языка и литературы УНЦ РАН

Семейно-бытовые обряды башкир

Уфа – 2011

УДК 392 (=943.43)
ББК 63.5 (2 Рос. Баш.)
С 30

Составители:
доктор филологических наук Ф.Г. Хисамитдинова, Г.В. Султангареева

Семейно-бытовые обряды башкир // Ф.Г. Хисамитдинова, Г.В. Султангареева, 2011. – 52 с.

В сборнике на башкирском и русском языках представлены материалы по семейным обрядам башкир. Даны сценарии торжественной регистрации брака, наречения имени. Представлен справочный материал по похоронно-поминальным обрядам, ритуалам.

Сборник предназначен для широкого круга читателей.

© ИИЯЛ УНЦ РАН, 2011

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)

Традиционные свадебные обряды башкир

Весь свадебный цикл распадался на ряд этапов: подготовительный, включающий выбор невесты, сватовство и сговор; собственно свадьба, сопровождающаяся обрядом бракосочетания (никах); послесвадебные церемонии.

Отец, желая женить сына, советовался с женой, спрашивал согласия на брак и сына. Выбор невесты, хотя и по согласию с женой, всегда принадлежал отцу. Заручившись согласием сына и жены, отец отправлял сватать специальных людей к будущему свату или сам отправлялся к нему для переговоров. При согласии отца невесты начинались переговоры о калыме. Величина калыма зависела от благосостояния родителей обоих брачующихся. Однако размер его не падал ниже известной нормы, обусловливавшейся обязательными со стороны жениха подарками: лошадь тестю, лисью шубу теще, 10-15 рублей на расходы, лошадь, реже корову или барана в день свадьбы, ткань на платье невесте и деньги на ее обеспечение (махар). Теще не всегда дарилась лисья шуба, иногда это могла быть шуба или даже простой зилян. За исключением обязательных подарков, весь калым отдавался отцу невесты, который взамен его давал в приданое скот, деньги и прочее, нередко в большем размере, чем составлял калым. Кроме этого приданого, собственницей которого считалась молодая, она получала от жениха так называемый «малый калым» - шаль, зилян, платок – кушъяулык, рубаху, сапоги и сундук.

Заключение условия о размерах калыма, о котором говорилось выше, отмечалось скромным угощением. Через несколько дней жених вместе со своими родителями отправлялся в дом невесты и привозил подарки.

Дня за два до назначенного срока малой свадьбы (ижап-кабул), первого посещения женихом невесты, когда мулла формально заключал брачный договор, отец невесты приглашал к себе человек 10-20 родственников, объявлял им о приезде гостей и просил приготовиться к их приему. Заручившись согласием, он через посланца приглашал жениха, его мать и указанных родственников к себе в гости. Посланный возвращался от отца жениха с заранее выговоренной туйлык.

Туйлык состоял в основном из скота, который должна была выделить семья жениха для угощения на свадьбе (свадебное торжество устраивалось в доме у родителей невесты, но на средства жениха и его родителей). Поголовье и состав скота зависели от имущественного состояния роднящихся семей и от количества участников свадьбы. Туйлык включал также мед, масло, крупу, муку,

сладости и другие продукты. О размерах и составе туйлык договаривались во время сватовства.

Со стороны жениха, кроме его родной матери или близкой родственницы, никто из женщин на свадьбу не ездил; поэтому родители ехали обычно в телеге или в санях, а все остальные верхом.

Погостив 2-3 дня, гости возвращались домой. Через некоторое время к отцу жениха приезжали гости будущие тесть с тещей, причем для их приема отводились особые помещения на мужской и женской половинах. К их приезду обе комнаты наполнялись гостями. Мать невесты привозила с собой сундучок, в котором сверху лежал платок, затем несколько харауыс (налобная повязка), под ними лоскутки ситца, нитки, а на дне – рубаха. После угощения мужчины проходили в женское отделение. Тогда мать невесты предлагала какой-нибудь из женщин открыть сундук, за что та и получала платок. Мать невесты харауыс собственноручно дарила женщинам, а лоскутки тканей (йыртыш) – мужчинам, которые одаривали ее деньгами, кто сколько мог. Нитки дарились старухам, которые принимали их с молитвой, но взамен не давали ничего. Наконец, рубаха дарилась отцу жениха, за которую он давал корову, кобылу или овцу. Этой раздачей подарков посещение и заканчивалось.

Обряд бракосочетания, как и похороны, у мусульман не считался религиозным таинством, а являлся скорее гражданским обычаем. Совершался он не в мечети, а на дому. В дом тестя собирались старики, которые присутствовали раньше при сватовстве. Приходил мулла с метрической книгой. Последний спрашивал отца жениха, берет ли он в жены своему сыну такую-то, дочь такого-то. Затем спрашивал отца невесты, отдает ли он свою дочь. Мулла обязательно спрашивал и, о размере махар.

Махар представляет собой предусмотренную шариатом сумму (часто в виде имущества), которую должен выплатить муж для обеспечения жены при разводе по инициативе мужа или в случае его смерти. Половину суммы жених выплачивал до бракосочетания.

После этой процедуры мулла читал изречение из Корана и записывал брачный договор в книгу. Мулле за сделку обычно платили один процент стоимости калыма.

После ижап-кабул жених уже имел право посещать молодую на правах мужа в доме ее отца. Это посещение начиналось или после уплаты половины калыма или после обмена подарками родителей брачующихся.

По выплате всего калыма молодой со своей родней отправлялся за женой к тестю. К его приезду тесть, если он был достаточно богат, устраивал празднество туй. В противном случае прием молодого с его родней в доме тестя ограничивался скромным угощением в присутствии родни со стороны молодой.

Туй продолжался 2-3 дня, праздновался с утра до позднего вечера. При богатой свадьбе устраивались скачки (бэйге) и борьба (курэш).

Наступало время отъезда молодых. Подруги молодой и другие женщины-родственницы устраивали всевозможные ритуальные препятствия отъезду. Постель молодой они выносили в лес, заматывали и завязывали ее похитрее веревкой, концы которой прятали под корни дерева. Молодую сажали на постель, из-за нее начиналась борьба между ее подругами и приглашенными со стороны жениха женщинами. Борьба за молодую бывала иногда так азартна, что причиняла обеим сторонам немалые убытки в виде разорванных одежд, за которые потерпевших вознаграждал молодой. Когда, наконец, женщинам удавалось распутать и развязать веревку, они продавали ее жениху и его друзьям.

Перед отъездом молодая прощалась со своими сородичами. Ходила она, окруженная своими подругами: четыре девушки держали над молодой платок за четыре угла, остальные окружающие ее родственницы поднимали ритуальный плач. Молодая обходила всех родственниц и каждой из них дарила полотенце, скатерть, лоскутки ткани, нитки и прочее, которые несла за ней старшая сестра, или одна из ее подруг.

При вступлении в дом мужа молодую свекровь одаривала коровой или теленком, которых называли таянсык мал (скот-опора). Затем ей снимали кушак, которой подвязывали ее в родительском доме. После этого она подходила к печке, затем раздавала мужниной родне подарки, родня, в свою очередь одаривала ее. На следующий день девушки молодую вели на реку за водой. При этом она несла с собой маленькую серебряную монетку, привязанную к нитке, и бросала ее в воду для духа хозяйки воды.

К моменту показа источника в доме родителей жениха собирали женщин деревни на чай. Перед этим из привезенных сундуков вынимали вещи молодой: личную одежду, предметы убранства дома, посуду. Присутствующим раздавали подарки невесты: нагрудные повязки, платки, куски ткани, нитки. С этого времени молодая килен начинала выполнять работы по дому: ставила самовар, пекла блины, топила баню для гостей. Сопровождающие невесту, вместе с ней привозили ее приданое (бирнэ) и скот (инсе мал). По башкирским обычаям ее приданое и скот считались ее собственностью. В случае развода по инициативе мужа или возвращении после смерти мужа в отцовский дом женщине должны были вернуть ее приданое и невыплаченную половину махара. После смерти женщины ее личные вещи и украшения переходили к дочерям.

После свадьбы через 2-3 месяца молодые супруги отправлялись в гости к родителям невесты. Погостив несколько дней, муж уезжал, оставив жену в родительском доме на продолжительное время.

Ғ.Ғ. Кудрявая (Учалы)

Хәҙерге башҡорт туйы сценарийы

Ҡурай моңо аҫтында ҡунаҡтар ике яҡлап теҙелә. Йәйғор төҫөндәге таҫмаларҙан ҡапҡа яһала. Ошо аралыҡтан йәштәр керә. Йәштәргә изге теләктәр әйтелә:

Алып барыусы һәм башҡалар:

Һаумыһығыҙ тип башлайыҡ
Сәләмдәр бит шулай башлана.
Һаумыһығыҙ, тиеп бирәү әйтһә,
Күңелдәр бит шуға шатлана.
Туй көнөндә ҡабул булһын
Беҙҙең изге теләктәр.
Ғүмер буйы һәр саҡ бергә
Типһен һеҙҙең йөрәктәр.

Аралыҡ аша үткәндә егет ҡыҙҙы күтәреп ала һәм һөйөү һүҙҙәре әйтә (һөйөклөм, күңелең ҡанатлы, йөҙөң яҡты, күңелең саф, буйың зифа, ҡәҙерлем, һөйгәнем, бер генәм).

Алып барыусы.

Йөрәктәр һөйә инде
Эй күркәм үҙҙәре,
Төклө аяҡтарың менән
Изге туй сәғәттәре.

Йәштәрҙе ата-әсә ҡымыҙ (һөт, айран), түңәрәк икмәк тотоп ҡаршы ала. Икмәктән, ҡымыҙҙан ауыҙ иткәс, барыһы ла туй бүлмәһенә уҙалар. Өҫтәл башында йәштәр өсөн урын бүленә. Ҡыҙ егеттең һул яғынан урын ала. Ҡыҙ эргәһенә егеттең ата-әсәһе һәм, йәштәренә ҡарап, егет яғынан килгән ҡунаҡтар, ә егет яғына ҡыҙҙың ата-әсәһе һәм ҡыҙ яғынан килгән ҡунаҡтар ултыртыла. Ҡунаҡтар урынлашып бөткәнсе ҡыҙ менән егет һәм шаһиттар икенсе бүмәлә була.

Дәртле көй уйнай.

Алып барыусы. Бөгөн ___ (йыл, ай, көн, сәғәт, минут).

Ҡәҙерле ҡунаҡтар! Ҡоҙалар, ҡоҙағыйҙар! Йәштәр үҙҙәренең шаһиттары менән туй ҡорона яҡынлаша. Әйҙәгеҙ, уларҙы ҡаршы алайыҡ! (алҡыштарға күмелеп йәштәр үҙ урынын ала).

Татлы яҙмыш ҡына алып килһен
Мөхәббәттең изге сәғәте.
Имен булһын, имен булһын
Кейәү менән килен бәхете.
Бәхет нуры инһен һәр бер йортҡа
Имен генә булһын донъялар.
Имен булһын, имен булһын
Кейәү менән килен бәхете.

Араларҙа һөйөү уты янһа,
Йөрәк һүҙе була телдәрҙә.
Һөйөүегеҙ ныҡлы булһа,
Арағыҙға үтмәҫ елдәр ҙә.

Кәҙерле ___! (йәштәрҙең исемдәре әйтелә).

Ғүмерегеҙҙә бер генә була торған мәңгелеккә иҫтә ҡалырлыҡ һеҙҙең йәшлек туйығыҙға арналған шатлыҡ байрамын башлайбыҙ.

Йыр "Һөйөү уты". Байгилде Йәнбулатов һүҙҙәре һәм көйө.

Алып барыусы. Кәҙерле ҡунаҡтар! Ғөрөф-ғәҙәт буйынса һүҙҙе баш ҡоҙаға бирәйек. Рәхим итегеҙ!

Баш ҡоҙа:

Һеҙ – йәштәрҙең йөрәгендә янған
Хистәрҙән дә ҡайнар ялҡын юҡ.
Мөхәббәт – ул мәңге һүнмәҫ йәшлек,
Мөхәббәт – ул тиңһеҙ матурлыҡ.

Ҡушылып үҫкән ҡуш ҡайындар кеүек
Бергә үтһен тормош юлығыҙ.
Ауырлыҡтар булһа, баштар эймәй,
Иңде иңгә ҡуйып уҙығыҙ.

Алтынға тиң матур улдар,
Уларға тиң һылыу ҡыҙҙар
Илебеҙгә бирегеҙ.
Ҡотло булһын, ҡотло булһын
Һеҙҙең йәшлек туйығыҙ!

(Баш ҡоҙа һүҙенән һуң йәштәр бәхетенә тип ҡымыҙ, буҙа күтәрәләр).

Алып барыусы.

Күбекләнеп торған ҡымыҙ тәҫлә,
Күңелдәр күтәренке булһын.
Бөгөн йәштәр туйында
Йыр, уйын-көлкө тулһын.
(*Ҡунаҡтарҙы һыйланырға саҡыралар*)
Етешегеҙ, ҡунаҡтар, һыйға,
Берен-беренде ҡыҫта.
Был йорттоң хужабикәһе
Аш-һыу яғына оҫта.
(*Ашағансы музыка туктатыла*)

Алып барыусы. Кәҙерле ҡунаҡтар! Йәштәрҙең шатлыҡ байрамын дауам итәйек. Тәбрикләү өсөн һүҙ ҡыҙҙың ата-әсәһенә бирелә.

Ҡыҙ яғынан ҡунаҡтар ҡотлай, телмәр әйтә, йырлап-бейей, бүләктәр тапшыра.

Йыр "Ғаилә йыры". Б. Йәнбулатов һүҙҙәре һәм көйө.

Көләмәҫ һөйләү.

Ике ир магазинда осрашалар.

Беренсе ир бик кимматле тарелкалар һатып ала.

- Ниңә ул тиклем ҡиммәтлеһен алаһың?

- Ҡатыным ҡиммәтлеһен үҙе йыуа, осһоҙлоһон минән йыуҙырта.

(Быңдай ҙур мәғәнә һалынған көләмәстәр кәңәш формаһын ала).

Алып барыусы. Ә хәҙер инде һүҙ төп ҡоҙа менән ҡоҙағыйға. Рәхим итегеҙ!

Баш ҡоҙа: Ҡәҙерле ҡоҙам, ҡоҙағыйым, ҡоҙалар, ҡоҙасалар! Беҙҙең туғанлашыу, күңелдәрҙе күтәреп матур ултырыу, балаларҙы кыуандырыр. Оло байрам иҫтә ҡалһын тип, һеҙгә бүләктәр ҙә әҙерләнек. Зифа буйлы, һылыу, матур, гүзәл, башкорт рухлы ҡыҙ үҫтергәнегеҙ өсөн оло рәхмәтебеҙҙе белдерәбеҙ. (Бүләк тапшыра).

Йыр "Тормош матур". Б. Йәнбулатов һүҙҙәре һәм көйө.

Ҡунаҡ һыйлау, күңел асыу, төрлө уйындар.

Алып барыусы.

Йәштәрҙе ҡотлап туй менән
Яҡын дуҫтар килгәндәр.
Уйнағыҙ көйҙөң дәртлеһен
Ҡунаҡтар бейеһендәр.

Таҡмаҡтар.

Ҡоҙалар, ҡоҙасалар
Бигерәк күркәм икәндәр.

Быға тиклем осрашмайса
Нисек ғүмер иткәндәр?
Беҙҙең яҡта йөҙҙәр аҡтан
Яғымлы була күңел.

Туйҙағыларҙы бейетмәй
Ҡайтара торған түгел.
Йырлап-бейеп, матур итеп
Күңел асып алайыҡ.
Алдағы көндә лә беҙ
Туған булып ҡалайыҡ.
Тыпырлатып нығырак баҫ,
Туй икәнен белһендәр.
Ғашиҡтарҙың шатлыҡтарын
Ишетһендәр, күрһендәр.
Беҙҙең яҡта йәшәй икән
Ирҙәрҙең батырҙары.
Осоп ҡына бейеп йөрөй
Ҡыҙҙарҙың аҫылдары.
Елкенһендәр күңелдәр,
Елкенһендәр йөрәктәр,

Баҫкан ерҙә ут сағара
Туйҙыкылар тиһендәр.

Уйындар уйнатыла, өҫтәл артына ултыртып һыйлауҙар була.

Төп коза: Кәҙерле кунактар, коҙалар! Беҙҙең балаларыбыҙҙың йәшлек туйын күңелле, матур итеп биҙәгән өсөн ҙур рәхмәт!

Төп коҙағый: Беҙ, ата-әсәләр, кыуаныс-шатлыктарыбыҙҙы һеҙҙең менән бүлешәбеҙ. Күп мәғәнәле теләктәрегеҙ өсөн рәхмәтлебеҙ.

Алып барыусы.

Борон-борон замандан
Башкорттар дан тоткан.
Татыу ғүмер иткәндәр,
Йәшәү йүнен күргәндәр.
Ирекле беҙ ни кылһак,
Барабыҙ тоғро юлдан.
Тик бары ла уң булып,
Тиңдәр менән тиң булып
Йәшәргә насип итһен.
Ырыу ағасы коромаһын,
Нәҫел ебе өҙөлмәһен,
Усакта ут һүнмәһен,
Йәш быуын үҫеп торһон.
Берҙәмлеккә ни етә,
Татыулыкка ни етә,
Гөжләп торған бал кортолай
Гөрләп йәшәгеҙ дуҫтар!

Теләктәр.

Арағыҙҙан ел дә үткәрмәйсә,
Сер бирмәйсә һис тә яттарға,
Мәңге тоғро булып калығыҙ
Биргән вәғәҙәләргә, анттарға.
- Кайғыны ла, шатлыкты ла
Бергә-бергә бүлегеҙ,
Был донъяла гөлдәр күркәм
Өҙөлмәһен гөлөгөҙ.
- Йөҙҙәрҙә йылмайыу янһын
Табынға йыр-күй, әйҙә!
Бөтә яктан теләк яуһын
Килен менән кейәүгә.
- Бер бала булһын бер йылда
Кәм булһа хупламайбыҙ.
Йә миҙалға, йә орденға
Етмәйсә туктамағыҙ.

- Кәзерен белегеҙ ғүмерҙең
Уртаҡ булһын уйығыҙ.
Изге булһын уйығыҙ,
Ҡотло булһын туйығыҙ.
- Һыҙылып таңдар атҡан һымаҡ
Балҡыһын нурлы йөҙөгөҙ,
Яҡты булһын тормош юлығыҙ
Балҡығандай нурлы йөҙөгөҙ.
- Тормош хәле нисек булһа ла
Сабырлыҡтар булһын көүәтле.
Берғәләшеп, ауырлыҡты еңеп,
Йәшәгеҙ бик дәртле.
- Ҡарағай ҙа ағас бейек була
Менеп була көсөң булғанда.
Был донъяның ауыр сағын
Еңеп була берҙәм булғанда.
- Йәшлегегеҙ дауам итһен,
Буш уҙмаһын ғүмерегеҙ.
Йәш быуын бәхетле үҫһен –
Шунда һеҙҙең күңелегеҙ.
Бәхетле була күрегеҙ!

Үҙ ғаиләһендә баш, ғаиләһен аҡларлыҡ, биргән вәғәҙәһендә торорлоҡ, дәртле һәм зирәк егеттәр тормошта ышаныслы була.

Саф күңелле, уңған, ғаилә йылыһын һаҡлай белгән, шатлыҡты ла, ҡайғыны ла күтәрә белгән ҡатын-ҡыҙ ҡиммәтле була, ғаилә ебе – нәҙек, нескә еп,

Ел һуҡһа ла ҡай саҡ өҙөлә.
Өҙөлгәнде ауыр ялғауы,
Ә ялғанһа, йөйө һиҙелә.
Өйрәнегеҙ – бергә түҙергә,
Өйрәнегеҙ – ғәфү итергә,
Ашыҡмағыҙ уны өҙөргә!
Ғаилә ебе – ебәк, нескә еп,
Бала йөрәгенә уралған.
Ул өҙөлһә сабый хыялы
Башланмайса гүйә юғалған.
Яңғыҙ үтеүҙәре, аһ, ауыр
Донъя тигән хәтәр юлдарҙан.
Ғаилә ебен бер үк өҙмәгеҙ:
Аҡ юлына ҡара өймәгеҙ.
Башығыҙҙы үтә сөймәгеҙ –
Мин тормошҡа хужа, тимәгеҙ,
Һаҡһыҙ тиеп бер үк өҙмәгеҙ!
Ел-дауылдар иҫһен - өҙмәгеҙ!

Ғ.Ғ. Кудрявая (Учалы)

Хәҙерге никах туйы сценарийы

Алып барыусы. Туй ул - боронғо тамырлы, күп яклы, күп мәғәнәле күренеш. Ул кеше ғүмеренең иң күркәм, иң гүзәл мәлдәренең береһе. (йәштәрҙең исеме ____), һеҙ бында ҡулға-ҡул тотошоп никахҡа инергә килгәнһегеҙ. Һеҙ, сәстәрегеҙ сәскә бәйләнеп, ғүмерегеҙҙең иң яуаплы юлына, ғаилә юлына аяҡ баҫаһығыҙ.

Йыл миҙгелдәре кеүек, һеҙ был юлда матур яҙҙы, көләп килгән көҙҙө, көйһөҙ көндәрҙе лә осратырһығыҙ. Тик, нисек кенә булмаһын, мөхәббәтегеҙ һүрелмәһен.

Йәшлек мөхәббәте мәңге булһын,
Геп бер булһын барыр юлығыҙ.
Аҡ бәхеттәр генә юлдаш булһын.

<u>Бергә:</u> Ҡотло булһын никах туйығыҙ!
Дуҫтар! Әйтер һүҙҙәрегеҙ булһа,
Әйтеп ҡалығыҙ әйҙә.
Иң фәһемле һүҙҙәр яуһын
Килен менән кейәүгә.

1-се ҡунаҡ: Кейәү егет, һиңә әйтәм,
Тыңла ололар һүҙен.
Кәләшең бик уңған булыр,
Егәрле булһаң үҙең.

2-се ҡунаҡ: Ҡатыныңды хөрмәтлә,
Теҙгенен ҡулыңа көрмәклә.

3-сө ҡунаҡ: Ат алһаң – арба кәрәк.
Ҡатын алһаң – бары ла кәрәк.

4-се ҡунаҡ: Ҡатының уңған булһа,
Ожмах та кәрәкмәй.

Алып барыусы. Ә был һүҙҙәр йәш киленгә,
Һин тыңларға әҙер бул.
Ireң менән татыу бул,
Мөхәббәтле ҡатын бул.

5-се ҡунаҡ: Килен кеше – йорт көҙгөһө,
Иренә оло терәк.
Еңел булһын аяғын,
Эшендә лә бул зирәк.

6-сы ҡунаҡ: Эйе, аяҡтарың еңел булһын,
Күңелдәрең киң булһын.
Зифа буйың, нурлы йөҙөң,
Кешеләргә йәм булһын.

7-се ҡунаҡ: Йөҙөң булһын ай кеүек,
Телең булһын май кеүек.

8-се ҡунаҡ Балалы йорт – һандуғаслы ағас,
Бала тауышы өйҙән китмәһен.

9-сы ҡунаҡ: Киленле йорт котло була,
Йортка сабыйҙар тула.
Шул сабыйҙар менән бергә
Йортка кыуаныс тула.

10-сы ҡунаҡ: Ҡайныңды ла кәҙер ит,
Ҡәйнәнде лә кәҙер ит,
Ирең йоҡонан тороуға
Тәмле ашың әҙер ит.

Алып барыусы: ____ (йәштәрҙең исеме)
Сәстәрегеҙ сәскә бәйләнһен,
Ожмахтарға донья әйләнһен.

11-се ҡунаҡ: Берегеҙгә икенсегеҙ ел-дауыл да тейҙермәгеҙ.
Ел-дауылдар тейгәндә лә, сер бирмәгеҙ, һиҙҙермәгеҙ.

12-се ҡунаҡ: Яҙмыш күген бергә күҙләгеҙ,
Бәхет юлын бергә эҙләгеҙ.
Ғаилә ебен бер үк өҙмәгеҙ.

13-сө ҡунаҡ: Онотмағыҙ, сәғәт һанап тора
Был йылдарҙың үтеп барғанын,
Юғалтмағыҙ һуңғы көнгә тиклем
Мөхәббәттең алтын балдағын.

14-се ҡунаҡ: Бөгөн һеҙҙең шундай һөйкөмлө,
Гөл-сәскәләй гүзәл сағығыҙ.
Ғүмерлек мөхәббәт уты менән
Дөрләһен һөйөү усағығыҙ.

Ҡанатланып осоп, тынғы белмәй
Бәхет тауына гел үрләгеҙ.
Ерҙә икән ожмах, тиерһегеҙ,
Бер-берегеҙҙе тиң күрһәгеҙ.

Мөхәббәт шишмәгеҙ урғып ташып,
Емеш бирер һөйөү гөлөгөҙ.
Һөйөп-һөйөлөп һеҙ йәшәгәндә генә
Бәхет килтерер һәр көнөгөҙ!

Тормош диңгеҙен айкарға
Яңы көймә бөгөн елкән кирә.
“Хазина” төркөмө, һеҙҙе ҡотлап,
Изге фатиха бирә.

Алып барыусы. Ҡоҙа-ҡоҙағыйҙар, һеҙ хәҙер туғанлыҡ ептәре менән бәйләндегеҙ. Йәштәрҙең бәхете һеҙҙең ҡулда.

Туғанлыҡ ебегеҙ нык булһын, өҙөлмәһен.
Һәр көн иртән яҡты ҡояш сыҡһын,
Һәр көн иртән йылы елдәр иҫһен.
Һәр йыл һайын яҙҙар килһен,
Һәр йыл һайын мул-мул көҙҙәр килһен
Һеҙҙең барығыҙға ла.

____ (йәштәрҙең исеме)!

Бергә: (таҡмаҡтар):
Икегеҙ ҙә бәхетлеләр,
Йөҙҙәрегеҙ һөйкөмлө.
Йәшәгеҙ мәңге гөрләшеп,
Пар күгәрсен шикелле.

Һеҙгә шатлыҡ ҡыуаныстар
Һәр ваҡыт юлдаш булһын.
Шатланышып көтөп алған
Туйығыҙ ҡотло булһын.

Алып барыусы.
Туйҙар булһын, күп-күп туйҙар,
Өй туйығыҙ, бәпес туйығыҙ.
Ҡыҙҙар биреп, улдар өйләндереп,
Килеп етһен алтын туйығыҙ.

Ә хәҙер никахыҙҙы теркәү тантанаһына рәхим итегеҙ!
(*"Туй йыры" менән оҙатыу*)
Ай, икегеҙ, икегеҙ,
Айҙай балҡый битегеҙ.

Икегеҙ ҙә пар килгәнһегеҙ,
Тигеҙ ғүмер итегеҙ.

Пар былбылдар ҡауышҡандай
Нисек ҡауыштығыҙ һеҙ?
Был тиклем матур пар булып
Нисек табыштығыҙ һеҙ?

Һоҡланып ҡарап туймаҫлыҡ
Зифа буйығыҙға ла.
Онотмағыҙ саҡырырға
Бәпәй туйығыҙға ла.

Килен ҡаршылау

Оло инәй: Хәйерле көн, ҡәҙерле ҡунаҡтар!
Хәйерле көн, килен – балаҡай.
Килен булып төшәһең был йортҡа,
Таныш түгел әле күршеләр,
Йөҙөң ҡояштай яҡты булһын,
Һоҡланһындар һиңә кешеләр.
Төшкән урыныңа, таштай бат һин,
Еңел булһын, берүк аяғың.
Килен кеше йорт көҙгөһө -
Хәйерле лә булһын аҙағы.

Аҡ мендәр һалалар.
- Тура төштө - тура килен,
Етеҙ төштө - етеҙ килен,

Төбәп төштө - төплө килен,
Уңдан төштө - уңған килен.

Ҡәйнә: Уңған аяҡ, уң аяҡ,
Уң аяҡтан баҫ килен,
Аяҡтарың еңел булһын,
Таштай, ҡомдай, бат килен.
Түллей, Түллей, түлле бул,
Бүҙәнәләй түлле бул,
Уллы бул, ҡыҙлы бул,
Бер ҡулың балда булһын (бал каптыралар)
Бер ҡулың майҙа булһын (май ҡаптыралар)
Ҡулында аҡ көн тыуһын,
Артындан аҡ мал килһен.

Сеңләү: Килен, килен, киленсәк,
Булма улай оялсаҡ.
Иреңә һин терәк бул,
Яман эштән йыраҡ бул!
Йөҙөң булһын ай кеүек,
Телең булһын май кеүек.
Эштә булһаң, уңған бул,
Йомроланған тай кеүек!
Юҡҡа-барға ҡатышма,
Кейәүеңә ҡарышма.
Килен – ҡәйнә тупрағы,
Ҡәйнәң менән булышма!
Яҡшы һүҙ – йән аҙығы
Яман һүҙ – баш ҡаҙығы

Яман һүҙҙән йырак бул,
Йорт ереңә терәк бул!

Бисмилла әйтеп уң аяктан киленде өйгә алып инәләр.

Морондок инәй:

Өйҙә ризалат, килен
Эл таҫтамал, - кыуанһын.

Килен таҫтамал элә.

Ҡәйнә: Иртә торһаң, ай, уңырһың
Кискә калһаң туңырһың,
Өй усағын һүндермәһәң,
Уңған килен булырһың.

Килен мейескә өс мәртәбә башын тейҙерә.

Ҡәйнә: Көлдөксәң тулы көл булһын
Ҡаҙаның тулы аш булһын

Тирә-якта йыйылған йәштәр өҫтәнә кейәү яулыкка төрөлгән сәк-сәк ырғыта, йәштәр тотоп алып сәк-сәк менән һыйлана.

Һыу юлы. Килен сәйе.

Оло килен: Тәүге һынау үтә йәш килен
Көйәнтәләр әҙер, биҙрәләр…
(матур итеп биҙәлгән биҙрәне, көйәнтәне күрһәтә).
Һыу башларға алып бара кыҙҙар –
Барса күҙҙәр баккан тәҙрәгә.

Беренсе инәй: Ырыуыбыҙҙың ағинәйе,
Тирә-яктың хөрмәтлеһе,
Именлекте, рухты нығытыусы –
Оло инәй, килен, һиңә бөгөн һыу юлын күрһәтеүсе.

Оло инәй: Һыу – Ерҙең һөтө.
Һыу – Ерҙең һуты,
Һыу – йәшәүгә сығанак.
Йәнгә паклык, тәнгә таҙалык
Хоҙай рөхсәте менән өлөшөндө барып алайык.

Оло еңгә бикәсенә (ҡәйнһеңлеһенә) биҙрәләр тағып көйәнтә йөкмәтә

Беренсе инәй: Һыуҙың рухы ҡурҡмаһын
Асыуланып ҡуймаһын
Киленкәйем көмөш тәңкә
Һинең ауыҙҙа булһын

Килен һыу юлында өндәшмәй генә атлай, бөтәһе лә ак инәй артынан һыуға йүнәлә. Һыу юлында бик шауламай йырлай-йырлай баралар.

Койоға барып еткәс.

Икенсе инәй: Сылтырап тауыш бирә
Саф көмөштәй һыу,
Һиңә өндәшә килен,
Кил ҡулынды йыу.

Бергә: Һыу инәһе һары сәс
Тылсым һыуын бир беҙгә.
Зәхмәтенде ары сәс,
Шифалыһын бир беҙгә.

Һыу инәй: Һыуҙы сарыф итмәһә,
Хаҡына уның күнһә,
Бисмиллаһын әйтеп алһа,
Өйҙә һыуҙы ябып тотһа
Өлөшөн бирәм әйҙә.

Килен: Бына һиңә көмөш тәңкә
Ризалармын, һыуың түкмәм тиккә.
Ярҙам ит миңә Хоҙайым,
Төшкән Ер-һыуыма ярайым.

Теләктәр:
Киленде тотма, тәңкәне тот,
Киленде тотма, тәңкәне тот,
Киленде тотма, тәңкәне тот.

Киленде тотма, сырхауын йот,
Киленде тотма, сырхауын йот,
Киленде тотма, сырхауын йот.

Һыу инәһенә, яулыҡ, шәл бирәләр, ризалаталар.

Оло инәй: Бисмилла тип, килен, һыуҙар ал
Тап-таҙа ҡойоларҙан.
Бисмилланан һыу нурланыр
Матур һүҙ-доғаларҙан.

Килен бикәсендәге (ҡайнһеңлеһендәге) көйәнтәнән тәүҙә уң биҙрәне, шунан һул биҙрәне алып һыу тултыра.

Килен: Бисмилла тип, һыуҙар алам
Тап-таҙа ҡойоларҙан.
Бисмилланан һыу нурланыр
Матур һүҙ-доғаларҙан.

Килен: Һиңә бикәсем (ҡайнһеңлем) бер ҡулдаҡ, минең бүләгем булыр.

Бикәсе (ҡайнһеңлеһе) көйәнтәне өс тапҡыр еңгәһенең яуырынынан ала һәм кире һала. Ҡойоҡ эргәһендә "Өс мөйөш", "Наза" уйындары уйнала.

Оло еңгә: Әйҙә, килен, һыуыңды сайпылдырма, күрһәт бәрәкәтле икәнлегеңде.

Йыр: Унған киленебеҙгә
Көмөш һыуҙар бирербеҙ,
Шифалы ла, егәрле лә,
Бәхетле бул, тиербеҙ.
Һалкын шишмә һыуҙары
Килешәлер күңелгә.
Шишмә һыуы дәрт өҫтәһен
Шат йәшәргә ғүмергә.
Беҙгә беренсе һыу инде,
Унын өлөшөн ебәреп тор
Өлөшөн бирөп тор,
Түкмәй-сәсмәй
Тотонһон.
Бала карап үҫтерһен.
Тамсыһын әрәм итмәһен.
Беренсе инәй: Машалла, бәрәкалла.
Килен һыуын алып кайткас
Самауырҙар куйайык,
Бит-кулдарҙы йыуайык,
Бәхет-шатлык юрайык.
Машалла, бәрәкалла.
Оло килен: Коҙалар, коҙасалар, туғандар, килен һыуынан килен сәйен эсербеҙ.
Бөтәһе лә килен килтергән һыуҙан кайнатылған сәй эсә, киленгә уйынсалап, теләктәр, сеңләүҙәр әйтәләр.
- Килен килде күрегеҙ
Күрмәлеген бирегеҙ,
Килен сәйен эсәйек,
Өлөшөн әйтеп инегеҙ.
- Килен, килен, киленсәк,
Хәйерлегә киленсәк,
Бәхетле көнгә киленсәк,
Балдай яғыл, майҙай һең.
- Рәхмәт, килен, һыуың тәмле
Силәгеңә бер көмөш.
Кунакка үҙең килерһең
Сығарам һиңә өлөш.
- Кыҙығыҙ еләк кеүек,
Һыуыбыҙ көмөш кеүек.

Ниңә бүләк йәлләйһегеҙ
Һаран бажалар кеүек.

- Коҙағый, әллә ниңә самауырҙың мороно боролмай.
- Хәҙер йомшартабыҙ уны, коҙағый.
Сынаяк аҫтына бүләк йәки акса һалалар.

Р.А. Султангареева (Уфа)

Башкирская городская свадьба

Машина украшается разноцветными лентами, привязывается национальное полотенце. Если жених едет к невесте на лошади, то ее гривы украшаются лентами, сплетают гривы, на дугу вешают колокольчик. Во дворе процессию останавливают: жених платит выкуп за дорогу к невесте.

Перед входом в дом поперек двери девушки:

Цена двери – рубль.
Цена девы – тысяча!
Тупһа хаҡы – бер тәңкә,
Ҡыҙыбыҙ хаҡы – мең тәңкә!

Друг жениха дает девушкам по 5 рублей серебром, входит в дом. Перед входом к невесте также требовали выкуп (монета считалась чистой, удачливой).

Девушка спрятана. Ищут и снова за поиски и за находку жених платит женщинам деньги.

Невеста укрыта большим шелковым красным платком и не показывает лица. Это обычай.

Едут в ЗАГС.

Перед входом в ЗАГС обе стороны обсыпают порог серебряными монетами. Затем собирают и отдают их молодым перед выходом из ЗАГСа:

Врозь были – вместе живете,
Вы – одно целое теперь!
Айырым инегеҙ,
Бөтөн булдығыҙ!

Официальный акт регистрации брака:

- во время подписания брака звучит мелодия «Йыуаса» или башкирская плясовая. Они считались приносящими удачу напевами;

- перед тем как обмениваться поцелуями, молодых укрывают большим платком;

- после объявления молодых мужем и женой отец жениха преподносит по ложечке меда и масла «Мед и масло тебе в рот!» Ауыҙығыҙға бал да май!

- гостей угощают белым напитком как символ счастливой жизни. На подносе выносят кумыс, бузу или молоко. Жених и невеста пьют из одной посуды. Сначала пьет жених, затем невеста. В этот момент играют башкирскую мелодию «Йәр-йәр» - «Возлюбленная». Жених допивает, кладет в чашу монету и возвращает женщине (матери невесты или енге ее);

- танец жениха (испытание жениха);

- танец невесты. Бросают под ноги им монеты (этот обряд можно провести и на свадьбе).

Все гости, процессия выходят из зала торжественной регистрации отдела ЗАГС. Перед выходом молодым дают «мешок счастья» - бәхет тоҡсайы - монеты.

Свадьба.

Все стоят большим кругом. Молодых вводят в зал, проводят по кругу. На них – на покрывало – все кидают белые монеты.

Будьте счастливы!
Будьте благополучны!
Живите в согласии!
Жена за мужем!
А муж за жену!
Бәхетле булығыҙ!
Балаларығыҙ күп булһын!
Бергә, тиң ҡартайығыҙ!
Аҡ тәңкәләй сылтырап йәшәгеҙ!

Затем покрывало свертывают и с деньгами передают жениху иневесте. Новобрачных обсыпают зернами, конфетами, йыуаса и т.д.

Храните крепко эти благопожелания!
Будьте им верны!
Теләкте ныҡ һаҡлағыҙ!
Яҡшылыҡты тотоғоҙ!
Аҡылды алдан йөрәтегеҙ!

Рассаживаются; на столе бочонок с бузой, накрытый национальным красным полотенцем.

Аксакал свадьбы (ҡор башы – мужчина в возрасте 40-50 лет) говорит:

- Туй мәжлесен асабыҙ! Котло мәжлес асабыҙ!

- Открываем бочонок! Начинаем благостное застолье туй!

Благопожелания произносят родители невесты. Детей одаривают. Дают пить невесте белый напиток:

Будь достойной!
Держи семью!
Род наш не срами!
Ырыу йөҙөн ҡыҙартма!

Символичный обрядовый подарок – платок с 4-мя монетами на концах – тәңкәле яулыҡ дарит свекровь невесты и укрывает невесту платком.

Невеста стоит с покрытой головой, жених рядом. Стоят в центре зала. Начинается обряд «бит асыу» - *открывание лица.*

- первым подходит старший брат жениха и его жена. Открывает кнутом (не руками) платок и называет подарок – телочку! Произносит благопожелания…

Все говорят: «Собханалла!»;

- выходит старшая сестра жениха и ее муж: «Будь умницей! Трудолюбивой! Верной мужу! Много детей! Счастья тебе!

Иреңә терәк бул!
Беҙгә бүләк бул!
Ай ҙа тап, йыл да тап!
Йыбанмаһаң көн дә тап!
Түлле бул! Бүлле бул!
Ырыу шатлығы бул!

Кладет на правое плечо невесты платок, шарф и т.д. Это символический обрядовый подарок. Можно добавить современные подарки;

- выходят еще несколько пар кровнородственных гостей (4-5 пар), одаривают молодых.

Затем испытывают сноровку, умение жениха. Жених танцует. Все бросают под его ноги монеты. Хвалят.

Отец невесты одевает на голову невесты шапку, тюбетейку или «ҡамсат бүрек». Все одобрительно восклицают. Отец может назвать подарок – «Кейәүемә ат!» - Коня зятю моему!

Затем испытывают сноровку невесты. Она танцует или поет. Во время танца невесты бросают ей монеты под ноги. Она должна собрать себе «теләк» - «пожелания» руками. Все в это время произносят благопожелания:

Сос бул! Шәп бул!
Сәләмәт бул!
Бәхетле әсә бул!
Бәхетле бисә бул!
Алдын-артың мал булһын!
Итәк тулы бала булһын!

Мать жениха дарит невесте платок, или кольцо, или самовар, или люльку.

Аксакал предлагает выпить бузу, кумыс, айран в честь исполнения пожеланий.

Исполняется песня мастера-певца со стороны жениха.

После этого выносят сундук невесты. На сундуке сидит братишка или сестренка невесты и кричит:

Продаю сундук сестры,
Продаю сундук сестры,
Һандыҡ һатам!
Апайымдың һандығын һатам!!!

Сундук ставят на пол. Звучит плясовая мелодия. Девочка танцует на сундуке.

Тулы булһа – тукылдар,
Буш булһа шаҡылдар!

Если полный – простучит,
Если пустой – прошумит!

Открывает сундук брат невесты, дядя жениха выкупает первый подарок – дарит подарок. Так каждый гость выкупает подарок и говорит добрые слова: оценивает умение невесты, хвалят, исполняют в ее честь йыр, бейеү, шиғыр, теләк (песню, танец, стихи, благопожелание).

В сундуке могут быть рукоделия, конспекты ВУЗа, стихи, картинки, фото, платочки, сувениры и т.д.

В знак почета и уважения танцуют родители невесты. Под ноги им кидают монеты.

Родителям невесты посвящают песню, танец, мелодию и т.д., которые исполняет мастер со строны жениха.

Танцуют родители жениха. Им посвящают песню, мелодию, танец. Исполняет мастер со стороны невесты.

Выносят обрядовое угощение йыуаса. Обносят присутсвующим и все выкупают йыуаса своими подарками.

Жених и невеста встают в середину зала. Их связывают национальным полотенцем:

Мәңге бергә булығыҙ,
Бәхет менән оҙон ғүмер итеп картайығыҙ!
Будьте счастливы,
Живите вместе!

Ояғыҙ нык булһын!
Балалар үҫһен!
Пусть гнездо крепкое будет
И дети там растут!

Жениху и невесте дают слово. Они приносят клятву верности друг другу, родителям, стране. Благодарят всех и зовут в коллективный веселый хоровод.

После хоровода жениха и невесту водят по кругу под покрывалом и провожают. Бросают монеты под ноги.

Две стороны соревнуются в плясках, такмаках, исполнении песен, стихов и т.д. Завершается свадьба словами: Аминь! Пусть свадьбы будут красивы, жизнь счастливой!

Г.И. Гончарова (Магнитогорск)

Современная сельская свадьба

По рассказам Зухры Ахметшарифовны Башаровой, 1955 г.р., из д. Теляш, современная свадьба состоит из нескольких этапов, которые имеют свои названия.

Ижаб (помолвка)

Ижаб проводят в солнечное время суток с двух до пяти часов дня. Кроме родни жениха и невесты, в доме собираются почтенные старики, соседи, знакомые.

Мулла читает молитвы и трижды задает вопросы отцу невесты: «Ты отдашь дочку замуж?». После троекратного его подтверждения, поочередно спрашивает жениха и невесту: «По своей воле берешь в жены?», «По своей воле выходишь замуж?»

В период свадебного договора, когда обговаривается материальная сторона свадебных обрядов, свекровь обещает невесте в подарок ювелирное украшение. А родители невесты готовят подарки родителям жениха «*ата туны, инэ туны*» – дорогостоящий подарок (как правило, это верхняя одежда). Подарки жениха подносятся после молитвы, это своего рода часть выкупа за невесту или калым. На поднос кладут украшения (серьги, кольца, браслеты, ожерелья) – «хырга хабагы». Мулле жених дарит рубашку, а родителям невесты: отцу – также рубашку, а матери – платье. Раздаются также женихом родне невесты и другим гостям полотенца, платки, лоскутки, монеты.

Первый день в доме невесты

Перед торжеством в дом жениха отправляют посланников на лошади, дуга которой украшена красной тканью и колокольчиками.

Родителей жениха и их родственников встречают на границе деревень, чаще у моста через реку.

Свите жениха устраивается испытание на пути. Протягивается поперек дороги аркан-преграда, требуется буляк – отдаривание. Собираются за столом по семь семей с каждой стороны, а то и более.

Иногда ныне свадебное застолье ведется отдельно для молодежи и стариков.

Поиски невесты

После ижаба начинается новый этап свадебного действа – умыкание невесты. Ее прячут подружки, чаще в доме снохи, и держат взаперти.

Ищет ее обычно свидетель со стороны жениха – кейэу косеге или сам новобрачный.

Родители невесты или другие родственники требуют за нее выкуп. Жених откупается барашком, деньгами. Родня невесты варит этого барана и одаривает молодых всем необходимым.

Утро второго дня у невесты

После прятанья невесты, на второй день, рано утром, ее родственницы готовят баньку, пекут оладьи. А жених одаривает их детей игрушками, монетами, а также преподносит подарки другим родственникам невесты.

Сваха, мать невесты, приглашает соседей. Открывают сундук с подарками, среди которых обычно бывают ткани (шелк, ситец) на платья. Кому он достанется, отдаривается также дорогим подарком.

Все приглашенные получают тоже по подарку и в свою очередь зовут к себе в гости молодых и сватьёв.

Перед отправкой невесты в дом молодого мужа, ее «продают», а жених и его окружение «выкупают».

За ней приезжают свекровь, тетки жениха и другая родня.

На второй свадебный день «продают сундук» невесты жениху, не показывая, что в нем есть. По обычаю, в сундук кладут постельные принадлежности, гостинцы невесты, посуду и непременно в матерчатом мешочке выпечку – *йыуаса*, сладости. Все это она раздает соседям жениха, а они приглашают её в гости и дают подарки-отдарки.

Проводы невесты из родного дома

Кнутом шутливо выгоняли жениховых родителей из дома невесты. Односельчане, провожая молодую в дом жениха, одаривают ее теми вещами, которые необходимы в быту, а это ведра, тазы, кумганы, посуда и т.д.

Невеста у родительского дома устраивается на сундуке с приданым и кидает всем ответно монеты. Затем садится в телегу или машину и едет не оглядываясь, чтобы не случилось неудачного замужества и не пришлось вернуться домой. После проводов дочери, ее родители не метут сор, чтобы она не жила в нищете.

Встреча невестки в новом селе и доме мужа

К вечеру родители жениха готовятся к встрече с молодой.

Так же, как испытывались родители жениха в селе невесты, устраиваются преграды поезду невесты в жениховой деревне с требованием выкупа.

При подъезде молодых к дому родителей мать жениха выносит подушку, на которую жених ставит молодую. Из машины он обычно несет жену на руках. Свекровь напутствует невестку быть не болтливой, не кокетливой, но трудолюбивой и терпеливой. Затем вносится в дом свекрови сундук невесты с приданым. Из него она вынимает подарки: янсыки (кисеты) младшим братьям жениха, бусы, подвески и другую бижутерию – сестренкам жениха, тушильдереки (нагрудники) – женщинам. Соседских детей невеста одаривает гребешками.

На молодой в это время надет нарядный пояс с подвязанными на нем платками, бусами. Его с пожеланием семейного счастья снимают с

невестки сестренки жениха, присваивая себе подарки – залог любви и дружбы.

Свадьба в доме жениха

По традиции нового времени, на стол ставятся гостинцы. Кто его получает, отдаривается скотом, сервизом, обычно это ближайший родственник жениха, например, тетя. Родители невесты также раздают подарки, монеты.

Вечером приглашаются на свадьбу соседки свекрови. Они преподносят подарки, а затем поочередно зовут к себе в дома свекровь и молодую. Это своего рода смотрины невестки. Ее принимает деревенское общество. С ней знакомятся во время застолья, ей оказываются почести и уважение, дарятся подарки.

Значимым на свадьбе в доме и у невесты, и у жениха является обряд «ужения» кнутом денег. В основе шуточного обряда – пожелание молодым материального благополучия. Обязательно также одаривание сватьями друг друга рубашками, платьями.

Со свекром и свекровью невестке нельзя было заговаривать, даже после свадьбы, пока не захотят сами родители мужа.

Хыу юлы (дорога к воде)
(традиция третьего свадебного дня)

Сестренка мужа ведет невестку к колодцу, роднику. Мать невестки по пути раздает ребятне гостинцы. Родня пляшет у колодца, совершая шуточный обряд *һыу һатыу* (продажа воды). Обычно две женщины рядятся одна в мужчину, другая в водяного.

Водяной символизирует собой хозяина воды, а мужчина у колодца – предвестник рождения сына. Одежда у ряженых – навыворот. Их просят дать воду, а они торгуются, не подпускают к колодцу, прикрытому паласом. Нужно их умилостивить. Наконец, свита невесты допускается до воды. Тогда начинается обряд благодарения сил природы, пожелание, чтобы водица была всегда чистой и целебной. Муж молодой набирает воду. Ее вначале несет его сестренка, затем молодая жена. Веселье продолжается. Свадебные ведра украшают росписью, бантами. Они должны быть новыми, как и коромысло. Гости собираются у ворот в ожидании невесты с водой. Она держит ведра на коромысле, рядом с ней муж. Каждый участник свадебного празднества кладет на поднос монеты, бумажные деньги, затем пьет воду, желает благодати новой семье. Под веселые шутки молодая заносит воду в дом. Ее начинают кипятить, чтобы приготовить чай. Невестка в доме мужа исполняет танец на подносе. На него бросают деньги. В очередной раз, одаривая невесту, желают счастья молодой семье.

Во время свадебного застолья традиционно пьется медовуха, кумыс, буза. Ни одна свадьба не обходится без бишбармака.

Йыуаса

Выпечка – печенье (*йыуаса*) – один из символов гостеприимства и плодовитости.

По старинному башкирскому обычаю, когда выдавали замуж дочерей или женили сыновей, ездили друг к другу в гости, с собой брали свадебный гостинец – йыуаса. Ее складывали в полотняный мешочек и по приезду вручали главному свату.

После кумыса и бишбармака приступали к чаепитию. Тогда жена главного свата выставляла в круг на широкую скатерть поднос с йыуасой, политой медом.

Молодым родственникам жениха или невесты йыуасу высыпали прямо на ладони. Если в ней оказывалось недостаточно масла или меда, или она была слишком тонкой, то пели частушки, уличающие сваху в скупости, или восхваляющие щедрость и кулинарное искусство хозяйки, если йыуаса оказывалась пышной, хорошо пропитанной маслом и медом.

Оказался сват богатым –
Йыуаса-то на меду.
Коль не веришь, съешь-ка, сам ты –
Тает сахаром во рту.

У месившей тесто сватьи
Щедрая, видать, душа.
Йыуаса ее, как сахар,
И без масла хороша.

Развязав мешочек белый,
Йыуасу всем раздадим.
Пусть приятно сватье будет,
Без остатка все съедим!

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)

Традиционные родинные обряды башкир

Рождение ребенка всегда было радостным событием в семье. Женщина, имеющая детей, пользовалась особым уважением и почетом. Известие о предстоящем ребенке принималось с радостью.

Как правило, будущая мать вела обычный образ жизни, но для нее существовал ряд привилегий и запретов. Все капризы беременной относительно еды должны быть исполнены, чтобы не отразиться пагубно на ребенке. По мере возможности старались не перегружать женщину физической работой, оберегали от нервных потрясений. Существовали и запреты магического характера. Например, беременной запрещалось крутить жернова, чтобы пуповина не обмоталась вокруг головы ребенка; садится на кадку, иначе не будет выхода ребенку; смотреть на уродливых людей и, наоборот, нужно разглядывать красивых, чтобы ребенок был красив.

С началом родов приглашали повитуху кендек эбей, которая входила в дом к роженице с молитвами.

Родившегося ребенка подхватывала бабка и перерезала ему пуповину. Отсохшую пуповину не выбрасывали. Она была плотью ребенка и должна была охраняться также, как сам ребенок, его ногти, волосы послед. Послед ребенка считался частицей ребенка и обряд захоронения последа был как бы имитацией погребения человека: послед обмывали с молитвами, заворачивали в белую ткань в несколько слоев, перевязывали ниткой и закапывали в укромном месте. Захоронение последа воспринималось как средство, обеспечивающее жизнь и благополучие ребенка.

Перерезав пуповину, бабка обмывала новорожденного теплой водой, правила ему головку, заворачивала в пеленки из старой рубахи отца или матери, деда или бабушки. Считалось, что старая одежда переносила на ребенка лучшие качества человека, носившего эту одежду, обеспечивала долголетие.

Башкиры, как и многие другие народы, не могли представить существование человека без имени. Имя – его вторая, духовная суть, поэтому ребенку сразу давали, хотя и временное, имя. Сразу же, приняв ребенка, повитуха обвязывала запястье младенца какой-нибудь ниточкой и, заворачивая в пеленки, нарекала его каким-нибудь именем. Новорожденный получал так называемое йургэк исеме – пеленочное имя. Постоянное имя ребенок получал только после чтения муллой молитвы «азан».

Пока роженица лежала в постели, родственницы и соседки приходили к ней с поздравлениями и каждая приносила что-нибудь съедобное для нее. Чаще всего приносили масло, хлеб, чай, блины и проч. В народе говорили: «Балалы кешене ашатһаң, сауаплы булаһың»

(«Накормишь роженицу – будешь благословенна»). Если взрослые не могли прийти сами, они отправляли с гостинцами для роженицы своих детей.

Первые сорок дней после рождения ребенка считались наиболее опасными как для него, так и для его матери. В этот период новорожденный и его мать были еще очень слабыми и подверженными различным заболеваниям. Не зная причин многих болезней, люди объясняли их тем, что ребенка подменил шайтан или на ребенка пал дурной глаз. В народе была выработана целая система предохранительных мер, якобы способных предохранить от сглаза. Считалось, что способностью сглаза обладал любой человек, поэтому глядя на ребенка нельзя было хвалить его, говорить, что он красивый, здоровый. Если же при ребенке произносились похвальные речи, непременно следовало добавить «күҙ теймәһен» (как бы не сглазить) и при этом трижды сплюнуть.

Важное значение имел цвет той или иной вещи. Способными отвлечь дурной глаз считался красный, черный и белый цвета как наиболее яркие. Запястье ребенка перевязывали красной ниточкой или мелкими бусинками, к волосам прицепляли кораллы, на лбу делали мазок черной или красной краской. Лоб и брови ребенка обмазывали сажей. Лечили от сглаза заговоренной водой, а также водой, смытой с дверной скобы и оконных рам; окуривали дымом душицы, можжевельника, березовой чаги.

На 3-й и 7-й день после рождения ребенка, устраивали торжество в честь рождения ребенка. Называлось оно по-разному: кендек сэйе (чай в честь пуповины), еп сэйе (чай ниток), бапэй сэйе (чай в честь младенца). Приглашались только женщины, чаще пожилые, человек 10-12. Гости приносили угощения: масло, сметану, различные сладости и выпечки. После трапезы им раздавали мотки белых ниток, заранее приготовленных роженицей. Иногда вместе с нитками давали нагрудники кукраксэ, кисеты – янсык, колечки, лоскутки ткани. Перед уходом все произносили благопожелания.

Обряд наречения имени – исем туйы являлся центральным в цикле обрядов, связанных с рождением ребенка. Церемония наречения имени происходила следующим образом. На праздник созывались родственники, соседи, муллы. По случаю этого торжества готовилось обильное угощение. Ребенка укладывали перед муллой головой к кибле (направление, в котором молятся все мусульмане), после чего мулла прочитав молитву «азан», трижды поочередно произносил в ухо ребенку: «Пусть твое имя будет таким-то». Во время обряда наречения имени роженица преподносила подарки повитухе, своей матери, свекрови. Повитухе дарили платье, шаль, платок или деньги.

Р.Ә. Сөләймәнова (Өфө)

Исем ҡушыу йолаһы

Ҡыҙ бала исемендә йондоҙ
балҡышы йәки сәскә нәфислеге,
ир-ат исемдәрендә ҡылыс сыңы
һәм китап аҡылы сағылһын.
Рәсул Гамзатов.

Ата-әсә балаға исем ҡушыу йолаһын бала тыуып ете көн үткәнгә тиклем башҡарырға тейеш. Балаға исемде ни тиклем тиҙерәк ҡуштырһаң, шул ҡәҙәр һәйбәт һанала, сөнки, шартына килтереп исем бирелмәгән балаға ен-шайтан эйәләшә, күҙ тейә һәм бала тыныслыҙ була тигән, боронғолар. Исем һайлау тулыһынса ата-әсә иркенә ҡуйыла. Әгәр ҙә улар үҙ-ара килешә алмайҙар икән, был осраҡта атай кешенең фекеренә өҫтөнлөк бирелә. Исем һайланғас, өйгә мулла саҡыртып, йә иһә мәсеткә барып исем ныҡытып ҡуйыла. Исем ҡушыу түбәндәге тәртип буйынса үткәрелә. Баланы яҡшылап йыуындыралар, таҙа кейемдәр кейҙереп, таҙа йүргәктәргә төрөп, башын ҡиблаға ҡаратып аҡ мендәргә һалалар. Исем ҡушыуҙы ҡатын-ҡыҙ, хатта дини яҡтан белеме булған әбейҙәр ҙә башҡара алмай, мотлаҡ ир кеше булырға тейеш. Сөнки ҡатын-ҡыҙға аҙан әйтергә ярамай. Исем ҡушыусы, әлбиттә, таҙа, тәһәрәтле булырға тейеш. Исем ҡушыусы, Хаҡ тәғәләгә хәмед вә сәна әйтә:

"Сүбхәәнәкәл-лаһүммә үә бихәмдик үә тәбәрәкәс-мукә, үә тәғәәләә жәддүкә (үә жәллә сәнәук) үә ләә иләәһә ғайрук"

Мәғәнәһе: Бөтөн ғибәҙәттәр (тел ғибәҙәттәре лә, тән ғибәҙәттәре лә, мал ғибәҙәттәре лә) Аллаһы Тәғәлә өсөн. Эй, пәйғәмбәр, һиңә Аллаһы Тәғәләнең сәләме булһын, рәхмәт үә бәрәкәттәре ирешһен. Беҙгә һәм Аллаһы Тәғәләнең барлыҡ изге бәндәләренә лә сәләм булһын. Таныҡлыҡ бирәм, Аллаһы Тәғәләнән башҡа һис бер тәңре юҡ, Мөхәммәд ғәләйһис-сәләм уның ҡоло һәм дә пәйғәмбәре.

Һәм пәйғәмбәребеҙ Мөхәммәт Мостафа хәҙрәттәренә ун тапҡыр салауат уҡый:

"Аллаһүмә салли ғәләә Мөхәммәдән үә ғәләә әәли Мөхәммәдән үә ғәләә әәли Мөхәммәд. Кәмәә салләйтә ғәләә Ибраһиимә үә ғәләә әәли Ибраһиимә иннәкә хәмиидүм мәжиид".

Мәғәнәһе: Аллаһым! Мөхәммәд пәйғәмбәргә һәм ғаиләһенә һәм Уның өммәтенә рәхмәт әйлә, шәрәфендә бөйөк ҡыл, Ибраһим өммәтенә һәм яҡындарына бәрәкәт ирештергәнең кеүек. Хәҡиҡәттә Һин бик маҡтаулы, бик олуғһың.

Балаға исем ҡушыусы баланың аяҡ осона баҫа, ҡиблаға ҡарап аҙан әйтә.

Аҙан түбәндәгесә әйтелә:

1) Аллаһу әкбәр (4 мәртәбә).
2) Әшһәдү әллә иләһә иллиллаһ (2 мәртәбә).
3) Әшһәдү әннә Мәхәммәдәр-рәсүлүллаһ (2 мәртәбә).
4) Хәййә ғәләс-сәләәһ (2 мәртәбә).
5) Хәйә ғәләл фәләәх (2 мәртәбә).
6) Аллаһу әкбәр (2 мәртәбә).
7) Лә иләәһә илләллаһ (1 мәрәтбә).

Исем ҡушыусы баланың уң колағына эйелеп, "Был баланың исем-шәрифе Фәлән улы (йәки фәлән ҡыҙы) Фәлән булһын, тип, өс мәртәбә ҡысҡыра. Шунан һуң камәт әйтә (шул уҡ аҙан, ләкин шым ғына тауыш менән әйтелә).

1) Аллаһу әкбәр (4 мәртәбә).
2) Әшһәду әллә иләһә иллаллаһ (2 мәртәбә).
3) Әшһәдү әннә Мәхәммәдәр-рәсүлүллаһ (2 мәртәбә).
4) Хәййә ғәләл фәләәх (2 мәртәбә).
5) Хәййә ғәләл фәләәх (2 мәртәбә).
6) Кад камәтис-саләх (2 мәртәбә).
7) Аллаһу әкбәр (2 мәртәбә)
8) Лә иләәһә илләллаһ (1 мәртәбә).

Камәт әйтеп бөткәс, исем ҡушыусы баланың һул колағына өс тапҡыр: "Был баланың исем-шәрифе Фәлән улы йәки ҡыҙы Фәлән булһын", тип ҡысҡыра. Һәм әйтелә: *"Йә, Раббым! Был бала миһырбанлы, игелекле, шәфкәтле, тәүфиҡле булһын ине. Ата-әсәһенә тигеҙлек, һаулыҡ менән үҫтерергә насип итһәң ине. Фәлән кешенең донъяға килгән йән киҫәгенә шәриғәтебеҙгә тиң булған ошо исемде биреп, ғәләмдәр Раббыһы Аллаһы Тәғәләгә тапшырабыҙ. Йә, Раббым, Үҙең кабул итеп, рәхмәтеңә ирештер!"* Доға уҡылып бөткәс бүләк һәм хәйер таратыла. Күрше-күлән ҡоймаҡ, сәк-сәк бешереп индерә.

Исем ҡушыусы балаға тыуыу тураһындағы таныҡлыҡ бирә. Исем ҡушыу йолаһы килгән ҡунаҡтарға һый-хөрмәт күрһәтеү менән тамамлана. Табында балаға изге теләктәр әйтелә.

Ата-әсәгә тәкдим ителгән исемдәр өлгөһө

Ир-ат исемдәре

АЗАМАТ *ғәр.* – батыр, ҡыйыу, бөйөк, ғорур егет.

АЗАТ *фарс.* – ирекле, азат.

АЙБУЛАТ *баш., фарс.* – ай+булат (ҡорос); ай кеүек матур, ҡорос һымаҡ нығ.

АЙГИЗ *баш., фарс.* – ай+гиҙ, айға сәйәхәт ит; XX быуаттың 60-сы йылдарында йыһанды яулау уңышы аҫтында барлыҡҡа килгән яңы исем.

АЙГИЗӘР *баш. фарс.* – ай+гиҙәр; айға сәйәхәт итер; ҡара: Айгиз.

АЙҘАР *баш.* – 1) айлы төндә тыуған; 2) түбәһендә сәсе ҡалдырылған; тамғалы; билдәле, үҙенә бер төрлө; көслө, дәрәжәле, билдәле; 3) А. Ғафуров фекеренсә, Айҙар исеме ғәрәп теленән ингән Хәйҙәр исеменең фонетик варианты булып тора.

АЙНАЗ *баш., фарс.* – ай+наҙ.

АЙНАЗАР *баш., ғәр.* – ай+назар; ай кеүек яҡты ҡарашлы; нур сәсеп торған.

АЙНУР *баш., ғәр.* – ай нуры һымаҡ яҡты, матур.

АЙСАР *баш., ғәр.*– ай һымаҡ яҡты, бәхетле.

АЙСАФ *баш., ғәр.* – ай+саф; ай кеүек саф.

АЙСОЛТАН *баш., ғәр.* – ай+солтан; ай хужаһы.

АЙСЫУАҠ *баш.* – ай+сыуаҡ; ай кеүек яҡты һәм аяҙ.

АЙТУҒАН *баш.* – ай+тыуған; ай һымаҡ матур, күркәм бала тыуған.

АЛАН *баш.*- изге күңелле.

АЛМАЗ *бор. төрк., баш.* – донъяла иң ҡаты аҫыл таш (минерал); бала нығ, үткер булһын тигән теләкте белдерә.

АЛСЫН *бор. баш.* – ыласын; ҡош атамаһынан.

АНСАР *ғәр.* – ярҙамсы.

АРЫСЛАН *баш.* – януар атамаһынан; батырлыҡ, ҡыйыулыҡ билдәһе.

АЯҘ/АЯЗ *баш.* – аяҙ, асыҡ, саф.

БАЙМОРАТ *баш., ғәр.* – бай+морат (теләк, ниәт); данлыҡлы әфәнде, изге ниәт.

БАТЫР *баш.* – ҡыйыу, үткер, батыр, баһадир.

БАТЫРХАН *баш.* – батыр+хан.

БУЛАТ *фарс., ғәр.* – иң шәп ҡорос (Дамаск ҡоросо); ҡорос һымаҡ нығ булһын тигән теләктә ҡушыла.

ҒАЙСА *ғәр.* — 1) *Ғайса* пәйғәмбәр исеменән; 2) *бор. йәһ. Иса* — хоҙайҙың шәфҡәте, мәрхәмәте.

ҒАЙСАР *ғәр.* — 1) ҡайнар шишмә; 2) Боронғо рим императоры Юлий Цезарь исеменән.

ҒӘЗИЗ *ғәр.* — иң ҡәҙерле, ғәзиз; кеүәтле.

ҒӘЙСӘР *ғәр.* – ҡайнар шишмә

ДАНИР *неол.* – данлыҡлы ир.

ДАНИС *фарс.* – белем, ғилем.

ДАЯН *ғәр.* – ҡылған эштәргә, гонаһтарға яза биреүсе; хөкөм эйәһе.

ДИМ *баш.* – йылға исеменән; бәлки, төрөкмән телендәгесә «тын» тигән мәғәнәгә бәйлелер.

ДИНИС *ғәр.* – *Динисламдан* ҡыҫҡартып алынған.

ДӘҮЛӘТХАН *ғәр., баш.* – бай, мөлкәтле хан.

ЗИННУР *ғәр.* — нурлы.

ИҘЕЛ *баш.* – 1) йылға, ҙур йылға; 2) *Иҙел* йылғаһы буйында тыуғанын билдәләп ҡушылған исем (боронғо йола буйынса, бала ҡайҙа тыуһа, шул ерҙең, һыуҙың атамаһын исем итеп ҡушҡандар).

ИҘЕЛХАН *баш.* – иҙел+хан.

ИЛГИЗӘР *баш., фарс.* – сәйәхәтсе, ил гиҙеүсе.

ИЛДАН *баш., фарс., неол.* – дан, халыҡтың, илдең ғорурлығы.

ИЛДАНУР *баш.* – халҡының, иленең нур сәсеүсеһе.

ИЛДАРХАН *баш.* – ил башлығы, хужаһы.

ИЛЙӘР *баш., фарс.* – илдең, халыҡтың дуҫы.

ИЛНАР *неол., баш.* – халыҡтың танылған, данлы кешеһе.

ИЛНУР *баш., ғәр.* – ил нуры.

ИЛСАФ *баш., ғәр., неол.* – ил+саф.

ИЛСУР *баш., ғәр., неол.* – ил батыры, ил дуҫы; ил башлығы.

ИЛФАР *неол.* – данлыҡлы, билдәле.

ИЛФАТ *баш., фарс.* – иленең, халҡының дуҫы.

ИЛФИР *неол.* – илдең данлыһы.

ИЛХАН *баш.* – илдең ханы.

ИЛҺАМ *ғәр.* – дәрт, теләк; илһам.

ИЛШАТ *баш.* – ил+шат (башлыҡ); ил башлығы.

ИНЙӘР *баш.* – Инйәр йылғаһы атамаһынан.

ИНСАФ *ғәр.* – инсафлы, саф.

ИРНАЗАР *баш., ғәр.* – ир+назар.

ИРХАН *бор. баш.* – ир+хан; ил башлығы; батыр хан, батыр башлыҡ.

ИРШАТ *баш.* – батыр, ҡыйыу.

ИРӘНДЕК *баш.* – тау атамаһынан (борон бала ҡайҙа тыуһа, шул ерҙең атамаһын балаға исем итеп ҡушыу йолаһы булған).

ИСКӘНДӘР *ғәр.* – батыр, ғәйрәтле, кешеләрҙе яҡлаусы (*Искәндәр* Александр исеменең ғәрәпсә әйтелеш формаһы. Александр Македонскийҙы көнсығыш халыҡтары *Искәндәр Зөлкәрняйн.* — *«Ҡушмөгөҙлө Искәндәр»* тип йөрөткәндәр).

ИСЛАМ *ғәр.* – мосолман; дин атамаһы.

ИСМӘҒИЛ *ғәр.* – һорап, теләп алған.

ИШМОРАТ *баш., ғәр.* – иш+морат; теләп алған иш, иптәш.

ИШНАЗАР *бор. төрк., йәһ.* – ярҙамсы, иғтибарлы иш, иптәш.

МИҢЛЕХАН *баш.* – миңле+хан.

НАИЛ *ғәр.* – бүләк, мираҫ; вариҫ.

НУР *ғәр.* – яктылык, нур.

НУРГИЗ *неол., ғәр., фарс.* – нур гиҙеүсе.

НУРСЫУАҠ *ғәр., баш.* – нурлы, асык ҡояш яктыһы.

НУРСОЛТАН *ғәр.* – нур+солтан; иң шәп батша, хаким.

НУРФӘИЗ *ғәр.* – нур+фәиз (киң күңелле, йомарт).

РАУШАН *неол., фарс.* – нурлы, якты нур һибеүсе.

РУШАН *неол., фарс.* – якты, нурлы; нур һибеүсе.

РӘМИС *неол., ғәр.* – билдә, тамға, үрнәк.

САЛАУАТ – 1) *ғәр.* мактаулы доғалар, намаҙҙар 2) башкорт халкының милли батыры *Салауат Юлаев* исеменән.

СЫНБУЛАТ *баш., фарс.* — сын+булат, ысын ҡорос (бала ҡорос һымаҡ нык булһын, тигән теләк менән ҡушылған).

СЫНТИМЕР *баш.* — сын+тимер; ысын, иң шәп тимер (бала нык булһын, тигән теләк менән ҡушылған).

ТАЙМАС/ТАЙМАҪ *бор. баш.* – таймаҫ, тайпылмаҫ нык

ТИМЕРХАН *баш.* — тимер+хан.

ТИМУР *төрк.* — 1336—1405 йылдарҙа Урта Азияла дәүләт эшмәкәре — әмир *Акһак Тимер* исеме менән бәйле.

ФИДАИЛ *неол., ғәр.* — абруйлы, дәрәжәле, бик яҡшы.

ФИДАН *неол., ғәр.* — фиҙәкәр, тырыш.

ШАЙМОРАТ *фарс., ғәр.* — иң якшы морат (теләк).

ШАЙНУР *фарс., ғәр.* — иң якшы нур.

ШАМИЛ *ғәр.* — ҙур, тулы эстәлекле.

ШАТМОРАТ *баш., ғәр.* — шат+морат; дәрәжәле морат.

ЮЛАЙ *баш.* — юлда тыуған; *Салауат Юлай* улының атаһының исеме.

ЮЛАМАН *баш., ғәр.* — юл+аман (балаға бәхетле ғүмер юлы теләп кушылған исем).

ЮЛДАШ *баш.* — юлдаш, иптәш, дуҫ.

Ҡатын-ҡыҙ исемдәре

АЙБИКӘ *баш.* — ай һымаҡ матур; айлы төндә тыуған.

АЙГИЗӘ *неол., баш.* — ай+гиҙә; сәйәхәт итә.

АЙГӨЛ *баш., фарс.* — ай+гөл; ай гөлө.

АЙГҮЗӘЛ *баш.* – ай+гүзәл; айҙай, гүзәл.

АЙДИЛӘ *баш., фарс., неол.* — ай+дилә.

АЙДИНӘ *баш., фарс., неол.* — ай+динә — дөрөҫ, ғәҙел.

АЙЗАДА *баш., фарс.* — ай+зада; ай кеүек.

АЙЗИЛӘ *баш., ғәр.* — ай+зилә; ай һымаҡ.

АЙЗИӘ *баш., ғәр.* – ай нуры.

АЙЗИРӘК *баш., ғәр.* – ай+зирә; ай кеүек нурлы, зирәк кыҙ.

АЙСАРА *баш., ғәр.* – ай+сара хакимә; бикә.

АЙСОЛТАН *баш., ғәр.* – ай+солтан; башлык, хакимә.

АЙСУЛПАН *баш.* — ай+сулпан; ай янынылағы сулпан йондоҙо һымаҡ матур.

АЙСИБӘР *баш.* – ай һымаҡ матур.

АЙҺЫЛЫУ *баш.* — ай+һылыу; айлы (ай һымаҡ матур булһын, менән ҡушылған; иң күп таралған исемдәрҙең береһе)

АЙШАН *неол., баш., фарс.* — ай һымаҡ яҡты, айға оҡшаш.

АЛТЫНАЙ *баш.* — алтын+ай (кесер., ирк. Ялғауы); *Алтын* һымаҡ ҡәҙерле.

АЛҺЫУ *баш.* — алһыу йөҙлө.

АҪЫЛЙӘР *ғәр., фарс.* – аҫыл+йәр (ҡәҙерле дуҫ).

ГӨЛБИКӘ *фарс., баш.* – гөл+бикә; гөл һымаҡ ҡыҙ.

ГӨЛДӘР *фарс.* — гөл менән биҙәлгән.

ГӨЛНАЗ *фарс.* — гөл+наз; гөл кеүек наҙлы.

ГӨЛНАР *фарс.* — гранат сәскәһе.

ГӨЛНАРА *фарс.* — гранат сәскәһе.

ГӨЛНУР *фарс., ғәр* – гөл нурындай ҡыҙ.

ГӨЛНӘЗИРӘ *фарс., ғәр.* — гөл+нәзирә; бик матур; өлгө булырлыҡ.

ГӨЛСИМӘ *фарс., ғәр.* — гөл кеүек йөҙлө.

ГӨЛФИӘ *фарс.* — гөлгә оҡшаш.

ГӨЛШАТ *фарс., баш.* — гөл батшаһы.

ГҮЗӘЛ *баш.* — матур, һылыу, сибәр.

ГҮЗӘЛИӘ *неол., баш.* — гүзәл, матур, һылыу.

ГӘҮҺӘР *фарс.* — ынйы, мәрйен.

ГӘҮҺӘРИӘ *фарс.* — ынйы, мәрйен (ынйы, мәрйен һымаҡ ҡәҙерле, матур).

ДИЛӘ *фарс.* – 1. күңел, йөрәк, аҡыл. 2. Диләрә, Диләфрүз исемдәрен ҡыҫҡартып, иркәләп әйтеү формаһы.

ДИНАРА *ғәр., фарс.* – боронғо алтын аҡса атамаһынан; ҡиммәтле, ҡәҙерле мәғәнәһендә.

ДИНӘ *ғәр.* — динле.

ЗӨБӘРЖӘТ *ғәр.* — зәңгәр төҫтәге аҫыл таш исеменән.

ЗӨЛФИӘ *неол., фарс.* – бөҙрә сәсле.

ЗӨҺРӘ *ғәр.* — балҡып торған, матур; йондоҙ исеме.

ИЛГҮЗӘЛ *баш.* – илдең матуры, сибәре, гүзәле.

ИЛЗИДА *баш.* – илдең үҫеүе, көсәйеүе.

ИЛНАРА *баш., ғәр.* – илдең яҡтыны.

ИЛҺӨЙӘР *баш.* — илен һөйәр.

КАМИЛА *ғәр.* — кәмселекһеҙ, камил.

ЛИЛИӘ *неол., лат., рус.* — аҡ төҫтәге сәскә; томбойоҡ.

ЛӘЙСӘН *ғәр.* — «нисан» (апрель) тигән ғәрәп һүҙенән үҙгәргән.

МАЯНҺЫЛЫУ — маян+һылыу ҡара: *Баянһылыу, Баян.*

МИЛӘҮШӘ *фарс.* — миләүшә сәскәһе.

МИҢЗАДА *баш., фарс.* — миңле; бәхетле; иң һәйбәт бала.

МИҢЗИЛӘ *неол., баш., ғәр.* — миң+зилә; матур, бәхетле.

МИҢЗИӘ *баш., фарс.* – миңле, бәхетле зия (нурлы, яҡты).

МИҢЛЕГӨЛ *баш., фарс.* — миңле+гөл; миңле, бәхетле.

МИҢНУР *баш., ғәр.* — миңле, нурлы.
МӘҘИНӘ *ғәр.* — Ғәрәбстандағы изге ҡала исеменән.
МӘЛИКӘ *ғәр.* — хакимлыҡ итеүсе.
НАҘГӨЛ *неол., фарс., баш.* — наҙ+гөл; гөл һымаҡ наҙлы.
НАЗА *фарс.* – наҙлы, иркә.
НУРАНИЯ *ғәр.* — нурлы, яҡты.
НУРГИЗӘ *неол., ғәр., фарс.* — нур+гиҙә; нурҙа гиҙә.
НУРГӨЛ *ғәр., фарс,* — нур+гөл.
НУРЗАДА *ғәр., фарс.* — нурлы бала.
НУРЗИДӘ *неол., ғәр., фарс.* — күҙ нуры.
НУРЗИЛӘ *неол., ғәр.* — нур+зилә (нуры саф; саф ҡыҙ).
НУРИЯ / НУРЫЯ *ғәр.* — нурлы.
НУРСИЛӘ *неол., ғәр.* — нурлы; нур ташҡыны.
НӘРГИЗӘ *неол., фарс.* — гөл исеменән.
НӘРКӘС *фарс.* — гөл исеме (матур күҙле).
НӘФИСӘ *ғәр.* — матур, күркәм.
РАЙХАНА *ғәр.* — рәхәтлек; гөл исеме.
РАНИЯ *ғәр., фарс.* – 1) матур; 2) сәскә.
РАУШАНИЯ *фарс.* — нурлы.
РЕЗЕДА *фран., неол.* – резеда сәскәһе; күкһел сәскәле хуш еҫле гөл.
РУШАНА *неол., фарс.* — *Раушан* исеменән: яҡты, нурлы; нур һибеүсе.
СУЛПАН *баш.* — таң йондоҙо.
СӘЛИМӘ *ғәр.* — сәләмәт, иҫән-һау; пак, ғәҙел.
ТАҢГӨЛ *баш., фарс.* — таң+гөл (таңдан сәскә атҡан гөл; таңда тыуған бала).
ТАҢСУЛПАН *баш.* — таң йондоҙо, сулпан.
ТАҢҺЫЛЫУ *баш.* — таң+һылыу; таңда тыуған бала.
ФАТИМА *ғәр.* — имсәктән айырған бала (Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең ҡыҙының исеме — Гафуров).
ФИРҘӘҮЕС *фарс.* – баҡса, йәннәт баҡсаһы.
ФИРҮЗӘ *фарс.* — аҫыл таш.
ФӘЙРҮЗӘ *фарс.* — йәшел төҫтәге аҫыл таш исеменән.
ШӘҮРӘ *ғәр.* – танылған, мәшһүр.
ШӘФӘҠ *ғәр.* — эңер ҡыҙыллығы, нуры (кис, эңерҙә тыуған).
ЫНЙЫ *баш.* — аҫыл таш исеменән; бәхет килтереүсе, ынйы кеүек ҡәҙерле.
ЫНЙЫГӨЛ *баш., фарс.* – ынйы+гөл.
ЫНЙЫҠАЙ *баш.* — ынйы+ҡай; үтә ҡәҙерле.
ӘҘИЛӘ *ғәр.* — ғәҙел, тура һүҙле.
ӘЙШӘ *баш.* – 1) айға оҡшаған; 2) *ғәр.* – оҙон ғүмерле.
ӘЛИӘ *неол., ғәр.* – бөйөк.
ӘМИНӘ *ғәр.* — тыныс тәбиғәтле; ышаныслы, тоғро.
ЯҘГӨЛ *баш., фарс.* — яҙ+гөл; яҙ һымаҡ матур гөл, сәскә.

М. Ғәлләм (Өфө)

Сөннәт

Сөннәт ғәрәпсә "хитан" тип атала. Беҙҙә ир баланың енес ағзаһы осондағы тире ҡатламын киҫеп алыуҙы сөннәткә биреү тиҙәр. Ислам динендә ир баланы сөннәткә биреү бер дини вазифалыр. Йәғни мосолман булыуҙың бер билдәһе ул. Мосолмандар балаларын төрлө йәштә, ә йәһүдтәр бала тыуып етенсе көндә сөннәткә бирәләр. Баланы сөннәткә биреүҙең билдәле бер йәше юҡ. Шулай ҙа, риүәйәттәргә ҡарағанда, ете менән ун ике йәш араһы иң яҡшыһы тип һанала.

Сөннәткә бирелмәгәндәр төрлө сирҙәргә дусар булыуы ихтимал. Табиптар аңлатыуынса, сөннәтле булыу ирҙәрҙе енес органдары яман шешенән, йәғни рактан, ҡатын-ҡыҙҙарҙы аналыҡ юлдарындағы яман шештән һаҡлай.

Тикшереүҙәр күрһәтеүенсә, сифилис, гонорея һәм башҡа йоғошло ауырыуҙар сөннәтле булмағандарҙа күберәк осрай. Француз ғалимдары был сирҙәрҙе "Affection du prepuce" исеме менән атай һәм уларҙың бик ҡурҡыныс икәнлеген иҫбатлай. Быларҙың бер нисәүһе үтә ҡурҡыныстарҙан һанала. Был сәбәптән Европа һәм Америка христиандары сәләмәтлектәрен һаҡлау өсөн үҙҙәрен һәм балаларын сөннәтле итәләр. Ә инде профессор, доктор Дубаис Раймондтың: "Сөннәт сәсәктән прививка кеүек бөтә ирҙәргә мәжбүр," - тигән һүҙҙәре сөннәттең әһәмиәтенә баҫым яһай.

Сөннәттең тарихы ла бик боронғо замандарҙан башлана. Мосолмандарҙа барлыҡ ир балаларҙы бәлиғ булғанға тиклем сөннәткә бирәләр.

Сөннәткә бөтә ғаилә әҙерләнә. Һандыҡтан иң яҡшы әйберҙәр сығарыла, өй матур итеп биҙәлә. Сөннәткә бирeләсәк баланың бүлмәһе зиннәтле әйберҙәр менән биҙәлә. Баш аҫтына изге Ҡөрьән Кәрим китабы ҡуйыла.

Сөннәт көнөндә баланы матур, таҙа итеп кейендерәләр, атҡа ултыртып йөрөтәләр, әүлиә ҡәберенә алып баралар. Туғандары, ҡәрҙәштәре өйгә инеп бүләктәр бирә. Сөннәткә биргәнсе Ҡөрьән аяттары уҡыла. Нәҫел-нәсәптән дәрәжәһе булған бер кеше баланың янында ярҙамсы булып тора. Һөнәрендә оҫталығы менән дан тотҡан сөннәтсе бер ауаздан тәкбир әйткән арала сөннәт эшен тамамлап ҡуя. Ятҡан балаға "Мәшәаллаһ, Бәракаллаһ" тип хәйер доғалар уҡыйҙар. Килгән ҡунаҡтарға сөннәт туйына тип әҙерләнгән ризыҡтарҙы ашаталар. Ҡунаҡтар ир баланың янына инеп бүләк тапшыра.

Хәҙерге ваҡытта был ғөрөф-ғәҙәттәребеҙ, боронғо кеүек булмаһа ла, ябайлаштырылып һәр ерҙә дауам итә. Күп ғаиләләр сөннәткә биреүҙе фарыз итеп ҡабул итә.

Күп кенә хәҙис-шәрифтәр мәғлүмәттәренә ҡарағанда, бөтөн пәйғәмбәрҙәр сөннәтле булып тыуғандар. Ләкин бер нисә хәҙис-шәрифтә бәйән ителгәнсә, Пәйғәмбәрҙәребеҙ Ибраһим хәҙрәте сөннәтһеҙ булып донъяға килгән. Ул 80 йәшендә үҙен үҙе сөннәтле иткән. Башҡа риүәйәттәргә ҡарағанда, хәҙрәти Исмәғил 13 йәшендә сөннәткә бирелгән.

Ә Пәйғәмбәребеҙҙең ейәндәре Хәсән менән Хөсәйенде тыуғандан һуң етенсе көндә сөннәткә биргәндәр.

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)

Традиционные поминально-погребальные обряды башкир

Башкиры считали, что смерть – это переход души человека в новое состояние.

Хоронили башкиры по мусульманскому обряду. Узнав о безнадежном состоянии больного, приглашали муллу, который читал над умиравшим суру из Корана – ясин – обещание райских блаженств верующим. Как только узнавали о смерти, в дом покойника собирались люди. Несколько человек, обычно пожилые по очереди сидели возле умершего и читали молитвы. По поверьям, бдение было необходимо каждому, даже новорожденному, иначе в покойника могла войти нечистая сила. Во избежании этого на умершего клали нож, монетки и другой железный предмет и ни на минуту не оставляли одного.

Умершего старались похоронить как можно скорее. Обычно похороны организовались в тот же день, если смерть наступила утром, если же под вечер – то похороны переносили на следующий день. Такая поспешность погребения основана на законе шариата, который гласит, что от смерти до погребения – самое мучительное время для души, а потому и стараются сократить мучения ее.

В день погребения умершего обмывали (мужчину – мужчины, женщину – женщины), облачали в саван – кэфен. Воду для омовения набирали, держа ковш «от себя». Все делалось иначе, не как при жизни. Перед выносом покойного из дома происходило чтение присутствующими молитвы. На кладбище покойника несли на особых носилках, читали заупокойную молитву йыназа, затем опускали умершего в лэхэт и засыпали могилу землей. После этого опять читались молитвы и присутствующим раздавали хайер – добровольное подаяние кусочками мыла, носовыми платками, деньгами и проч.

После похорон все отправлялись по домам. Раньше в доме, где находился покойник, в течение двух суток пищу готовить было нельзя, только на третий день по умершему справляли поминки. Согласно доевним верованиям, поминки представляли собой кормление мертвых. Души умерших предков, по представлениям башкир, влияли на живых, поэтому заботу о них должны были проявлять родственники. Поминки были не только памятью о покойном, они должны были обеспечить нормальный переход души в новое обиталище.

По мусульманским обычаям, поминки следовало проводить на третий, седьмой, сороковой, иногда пятьдесят первый (или пятьдесят второй) день после смерти и через год.

Р.Ә. Солтангәрәева, Ә. М. Сөләймәнов (Өфө)

Ерләү йолалары

Беренсе көн

Ауырыуҙы эргәһендә ултырып һаҡлайҙар. Йән биреүсе яңғыҙ ҡалырға тейеш түгел. Йәне китеү еңел булһын тип аят уҡыйҙар. Ауырыуҙың хәле бик насарланғас, ясин сығалар. Уның битенә аҡ яулыҡ йә таҫтамал һалалар. Күсә бөткәс, йәне оҙон тын булып сыға. Йәне аҡҡа сыҡһын тип, ауыҙын буҙ йә туҡыма менән ябалар. Мәрхүмдең күҙен тәңкә йә 5 тинлек баҡыр менән дә ябалар, ауыҙы асылмаһын өсөн, эйәк аҫтына, төйнәп, сепрәк һалып, ауыҙын таҫтамал менән ябып, тәңкә баҫып ҡуялар. Өй эсендә булған фотоһүрәттәр, китаптар, күҙгә һәм ялтыр әйберҙәр ябыла Төнөн мәрхүмде көтәләр (янында алмашлап ҡуналар). Көткәндә, ут яндырып, тәсбих әйтеп ултыралар.

Мәйет көтөү

Япма менән ябылған урындыҡтарҙа барыһы бергә өсмөйөш яһап ултыралар. Мәрхүм ятҡан күтәрмә уларҙың эргәһендә була. Өсмөйөштөң уртаһында мәрхүмдең иң яҡын туғандары ултыра. Улар янына ҡымыҙлы аяҡтар* ҡуйыла. Өсмөйөш башына абруйлы аҡһаҡал, уның ике яғына ике мулла ултыра. Улар мәрхүмдең гонаһтарын ярлыҡауҙы һорайҙар, доға уҡыйҙар ҙа ҡымыҙ эсәләр. Ошонан һуң әруахҡа бағышлап табын асалар. Табындағы ризыҡты килеүселәр генә түгел, үткенселәр ҙә ауыҙ итә. Ауыҙ итеп кенә ҡалмай, туйғансы ашауҙары ла фарыз.

Аштың башы – бишбармаҡ менән йылҡы ите. Ит ҙур-ҙур дүрт табаҡҡа турап ултыртыла.

Аҡһаҡал (старшина) һәм уның ярандарына айырым ҡәҙер-хөрмәт күрһәтелә;һәр кем уларға ҡалъя һоғондорорға тырыша.

Иттән һуң һурпа эсәләр ҙә, шөкөрана әйтеп, иман тоталар, хужаға рәхмәттәрен әйтәләр.

Әруахҡа бағышланған мәжлескә, әйтеүҙе көтмәҫтән, йыназа һөрәнен ишеткәс тә киләләр.

Мәрхүмгә бағышлап, сөсө ҡамырҙан ҡырҡ бер көлсә бешерәләр.

Үлгән кешене хөрмәтләү йөҙөнән төпкө бүлмәгә һалалар. Түшәмгә, мәрхүм ятҡан күтәрмәгә артыш ҡуялар.

Мәйет янына ҡатындар килһә, өс икмәк тотоп килә. Унда береһен ҡалдыралар, икәүһен кире алып ҡайталар. Йәнәһе, теге донъяла үлеккә бер кешелек кенә ризыҡ кәрәк, артығы ярамай.

Ҡайтмаҫ ергә оҙатҡанда, йыназа намаҙы фарыз: һәр кем уҡыһа – мең һауап, аранан береһе уҡыһа – барыһына һауап, береһе лә уҡымаһа – гонаһ.

Икенсе көн

Бөтөн ауыл үлгән кешегә хәйер (еп, кәтүк, һабын һ.б.) килтерә. Мәйеттең күлдәген сисмәйҙәр, ярып алалар. Иртән мәрхүмдең мәйетен йыуалар. Әгәр үлгән мәле иртән булһа, шул уҡ көндә йыуалар. Ирҙәрҙе – ирҙәр, ҡатындарҙы – ҡатындар йыуа. Мәйет йыуа торған һыуҙы алырға барғанда, һөйләшмәйҙәр. Һыуҙы ағым ыңғайына һоҫоп алалар, алып ҡайтҡанда, биҙрә өҫтөнә ябыу һалалар. Һыуҙы кеше күҙе күрергә тейеш түгел. Юғиһә, "бысрай" йә "ен күҙе тейә", ти. Мәйетте тәүҙә ике таҡтаға йә улаҡҡа һалалар. Йыуғанда, дүрт кеше дүрт мөйөшөнән ҡоршау тотоп, мәйетте пәрҙә менән ышыҡлап тора, бер кеше һыу бирә, ике кеше миндек йә бейәләй менән йыуа. Мәйет йыуыусының изге күңелле, кеше ғәйебен һөйләмәҫ кеше булыуы шарт. Ҡатындарҙы һигеҙ кеше йыуа. Мәйет йыуа торған һыуҙы йылытҡан һауыттар бер иш булырға тейеш. Ике сәйнүкте тултырып мейес өҫтөнә һыу йылытырға ҡуйһаң, картинәйем: "Үлек йыуырға ултыртмағанһың бит, ал бер сәйнүгенде", - тип әйтә торғайны. Мәйет йыуғанда махсус бейәләй кейәләр (бер ҡат йыуған һайын алмаштырып торалар), алъяпҡыс бәйләйҙәр. Һыуҙы һауыттан һауытҡа һалғанда, ҡулдың һыртын әйләндереп, кирегә бороп һалалар.

Иң тәүҙә мәйеттең эстәрен йомшаҡ ҡына һыпыралар. Берәй нәмә бүленеп сыҡһа, сайҙырып ебәрәләр. Башлап истинжа ҡылдырыла*. Унан һуң мәйет йыуғанда кейгән тәүге бейәләй сиселә, икенсеһен кейәләр, мәйетте шуның менән йыуып бөтәләр. Шунан һуң мәйеткә тәһәрәт алдырыла. Башта һабынлап беләҙектәренә тиклем ике ҡулы, унан йөҙө, һуңынан ике ҡулы терһәктәренә тиклем йыуыла. Шайтан ашыҡтарына тиклем ике аяғы йыуыла. Барыһы ла өсәр ҡат ҡабатлана. Ауыҙ-моронона һыу индерелмәй. Бынан һуң мәйеттең башы, бер йә өс кәррә* йәнә йыуып төшөрөлә. Шунан уң ҡабырғаһында әйләндереп йыуыла, йыуылмаған урындары ҡалмаҫҡа тейеш. Шунан мәйетте сайындырып, таҙа сепрәк менән ҡоротоп һөрткәс кенә кәфенләйҙәр. Мосолмандар мәйетте ултыртып ҡуйондора.

Үлек йыуылған улаҡты шунда уҡ һүтәләр. Таҫтар, ҡоршау (пәрҙә) тотоп торғандарға таҫтамал бирәләр.

Мәйет йыуырға алып ҡайтҡан һыуҙы ҡулланып бөтөргә кәрәк, бөтмәһә, йорттан йәнә мәйет сыға. Мәйет йыуған һыуҙы кеше баҫмай торған ергә, ағас төбөнә ҡүмәләр. Хужа унда үҙенең билгеһен һала. Мәйет йыуған бейәләйҙе һаҡлайҙар. Мәрхүмдең бөтә кейемен йыуып, һыҡмай ғына тиҫкәре яғын әйләндермәй эләләр.

Золом ҡылып, эсеп йә үҙенә ҡул һалып үлгәндәрҙе йыумағандар.

Мәйетте кейендереү

Мәрхүмде кейендергәндә уға иң алдан баштан алып тубыкка тиклем "ожмах күлдәге" тегелә, арка яғына булмай. Кейем теккәндә бер төйөн дә булырға тейеш түгел. Тиҙерәк һүтелергә уңай булһын өсөн, шулай итәләр (сөнки, әгәр мәрхүм ожмахка эләкһә унда уға яңы кейем бирәсәктәр). Мәрхүмдең битенә "бөркәнсек" ябалар. Аҫтына аҡ тауарҙан түшәк һалалар, ҡулына бейәләйҙәр тегеп кейҙерәләр.

Кәфенде аҡ әйберҙән тегәләр. Ҡатындарға – ете, ирҙәргә биш ҡат итеп бүләләр. Халыҡ хәтерендә кәфен иҫәбе шулай һаҡлана. Дини тәртип, ислам ҡағиҙәләренсә, ир кеше мәйете булғанда – кәфен өс ҡат, ҡатын булғанда – биш ҡат булыуы сөннәт. Теккәндә, энәне кирегә ҡаратып сәнсәләр. Еп бөтһә лә, төйөн төйнәмәйҙәр, тегелгәндең өҫтөнә ҡайтара биреп тегеп ҡуялар.

Кәфендең һәр бер ҡатының исеме бар. Беренсе ҡат – ләфнә - тышҡы урау. Икенсе ҡат - әҙер – эске яҡтан урау. Өсөнсө ҡат – лифафа – оҙон әхирәт күлдәге, баштан аяҡҡа тиклем кейҙерелә. Дүртенсе ҡат – ғәүрәт ябыуы – йән еренә ябыу (ир затынан булған мәйеттең йән ерен ябырҙан әүәл уның өҫтөнә бармаҡ буйы ҡушсатлы ағас һалалар. Был түл өҙөләүҙе аңлата). Бишенсе ҡат – түшенә түшелдерек ябыу. Алтынсы ҡат – яулыҡ йә бөркәнсек тип атала. Уныһы әхирәт күлдәгенә ҡуша тегелә. Мәрхүмдең башын ҡаплай. Етенсе ҡат – билбау, өс ҡат уратып билгә бәйләнә. беренсе ҡат кәфен баштан алып аяҡ осона етерлек була. Икенсе ҡаты кешенең буйы менән типә-тиң була. Өсөнсөһө (әхирәт күлдәге) – баш яғынан да, аяҡ осонан да сығып тора. Ике остан да һығып бәйләрлек булһын өсөн шулай итәләр. Ирҙәрҙең әхирәт күлдәге тубыҡ аҫтына төшөп тора.

Ирҙәрҙең башына сәллә тегелә. Уның бер осо һалынып, мәрхүмдең арҡаһына төшөп торорға тейеш.

Бәләкәй мендәр тегеп, эсенә мәтрүшкә тултыралар ҙә мәрхүмдең башы аҫтына һалалар. Кәберҙә лә башы аҫтында шул була.

Кәфен теккән еп артып ҡалһа, хәйер итеп, берәй ғәрипкә, етемеһергә бирәләр. Ул епте ташларға йә өйҙә ҡулланырға ярамай.

Мәйет һаҡлағанда, ун ике кеше 99 йә 100 мәртәбә "лә илаһи" тыңлай. Бер мулла әйтеп, уҡып ултыра. Әгәр кеше иҫәбе тулмаһа, түлдән (ырыуҙан) ҡалған ҡатындар керә. Барыһына ла ҡырҡ бер кәррә һалымланған еп тараталар.

Мәрхүмгә йыназа уҡыла.

Уны уҡыу өсөн ҡайһы бер йола-шарттарҙың үтәлгән булыуы фарыз: тәһәрәтле булырға (һәр кемгә ғосол ҡойонорға) тейеш; кейемдәре таҙа, баш кейеме ҡағып-һуғып таҙартылған; бөтә урын,

ултырған урындыҡ, баҫҡан ер таҙа булырға тейешле (йән сыҡҡан йорт эсендә сабата олтораҒына тиклем йыуыла, сөнки, йән биргәндә, йәғни Ғәзраил фәрештә салып ебәргәндә, әҙәмдең ҡаны ҡырҡ аҙымға тиклем һәммә ергә сәсрәй, ти); мәрхүмдең башы ҡибла яҡҡа ҡаратып һалынырға: мәйет йыуылған булырға; уның донъялыҡтағы бурыстарын яҡын туғандары үҙҙәренә алырға (түләр өсөн), мәрхүмдең ниәте атҡарылған (төҫөм итеп, бүләк итеп фәлән-фәләнгә ҡалдырам тигән әйберҙәре тапшырылған) булырға тейеш.

Өсөнсө көн

Мәрхүм менән хушлашырға, бәхилләшергә бөтә ауыл килә. Һәр береһе яулыҡ, таҫтамал, һабын, туҡыма, аяҡлы еп, еҫле май алып килә. Барыһын да мәрхүмдең уң яҡ яуырынына һалалар. Ошо ваҡыт, үлгән кешенең ҡорҙашы (ҡатын-ҡыҙҙың әхирәте) уның исеменән яҙып ҡалдырылған хушлашыу һүҙҙәрен уҡый башлай. Ул юлдар, мәрхүмдең баш осона ултырып, иламһыраған тауыш менән көйләп уҡыла:

- Йәйҙәргә инһәм, йөрөрмөн, тинем,
Хуш-еҫтәр еҫкәп, терелермен, тинем.
Әжәл шарабын эсәбеҙ икән,
Яҡты донъянан китәбеҙ икән.
Күҙем йомһам да, күҙҙәрем тала,
Барса ғәкрәбем* донъяла ҡала.
Һеҙгә, дуҫтарым, - яҡтыҡ һүҙҙәрем,
Доға уҡығыҙ, йомһам күҙҙәрем.

Былдай хушлашыу, бәхилләшеү һүҙҙәрен һәр бер кеше үҙе сығара йә берәй сәсәнерәк кешенән сығартып, уҡый-яҙа белгән әхирәтенә йә ҡорҙашына ҡалдыра. “Мин үлгәс, мәйетем эргәһендә көйләрһең”, - тип әйтеп ҡуя. Көйлә илау һамаҡтарын ҡалғандар тәсбих тарта-тарта тыңлап ултыра.

Тағы 100 тапҡыр “лә илаһи” тип әйткәндән һуң мәрхүмдең өҫтөнән Ҡөрьән йөрөтәләр. Шунан уны башы менән өйҙән алып сығалар.

Арба ҡуҙғалғансы, ике һыбай шәп итеп ауылды әйләнеп сыға. Үҙҙәре: “Йыназаға барығыҙ!” – тип ҡысҡыра. Йола буйынса мәрхүмде ҡояш байығанға тиклем күмәләр.

Дәүер итеү

Һәр мосолман кешеһенең был донъяла биш фарызы була: әүәл иманды яҡшы белмәк, икенсе – биш ваҡыт намаҙ, өсөнсө - раҙа, дүртенсе – зәкәт, бишенсе – хаж ҡылмаҡ.

Кеше үлгәс, дәүер итәләр. Дәүер иткән саҡта уның донъялыҡта үтәлмәгән фарыз бурыстарын әйтәһең. Миҫал килтерәйек:

- Мөхәмәтзариф Мәхмүзә балаһының бер йылғы фарыз булмыш салатасауымының ошбу фидиәһен ҡабул итеп алдыңмы? – тиһең, бер төйөнсөктө мәйеттең күкрәге тәңгәлендә ултырған кешегә аша тотторол. Ул кеше:

- Ҡабул итеп алдым, - ти.

Ни өсөн әсәһен әйтәләр? Сөнки ҡайһы бер ҡатындар, урамда йөрөп, атаһыҙ бала таба. Шуның өсөн. Ҡыҙ биргәндә, атай исеме әйтелә.

Үлгән кеше һикһән йәштә булһа, уның ҡырҡ йәшенә әйтәһең.

Шунан тағы шундай нәмәһе лә бар. Кешенең йәшенән бәлиғ тулғанға тиклемге дәүере алып ташлана. Боронғо китап буйынса ир заты ун ике йәштән, ҡатындар заты һигеҙ йәштән бәлиғ була. Йәнә шул: утыҙ йәш һайын бер йәш өҫтәйһең. Йәш кеше үлһә, йәшәгән йәшен уртаға бүлеп тормайҙар. Миҫалға, әгәр кеше ҡырҡ йәштә үлһә, балиғ булғанға тиклемгеһен алып ташлайҙар ҙа утыҙ һигеҙ мәртәбә "Алдыңмы?", "Алдым" әйтәләр.

Мәрхүм менән бәхилләшеү

Элегерәк мәйетте урап, ҡабыҡҡа (йүкә ҡайырыһының эсе) һалғандар. Ҡатын кеше тим ағасына һалынғас, өҫтөнә япма ябып, күтәрмә-көймә эшләр булғандар. Үлгән кешене оҙатҡанда, табанына ҡарап калырға ҡушҡандар. Әгәр өйҙә ике үлек булһа, береһен ишектән, икенсеһен тәҙрәнән алып сығалар. Шулай итһәң, үләт туҡтай. Мәйетте ихатанан алып сығып киткәндә, 99 ҡабат тәһлил* әйтәләр, еп тарататалар. Әбейҙәр әйтемләп калалар:

- Бәхил бул, тыныс йоҡо!
- Ауыр тупрағың еңел булһын!
- Тар урының киң булһын!
- Ҡара гүрең яҡты булһын!
- Урының йәннәттә булһын!
- Тыныс ят!
- Йыш ҡайтып йөрөмә!
- Төшкә йыш кермә!
- Йәп-йәштәрҙе саҡырма!
- Артың теүәл, артыңдан саҡырма!
- Бәхил бул!

Хушлашыусы мәрхүмдең күкрәгенә уң ҡулын һалып: "Рәнйетһәм, ғәфү ҡыл! Бәхил бул! Бәхил бул! Бәхил бул!" – ти.

Хушлашыу йыназаһы уҡылғас, бөтәһе тороп “амин” әйтәләр. Мәйетте өйҙән алып сығып киткәс, карттар ҡиблаға ҡарап:

- Аллаһы әкбәр,
Аллаһы әкбәр,
Лә Илаһи иллалла! –

Тип көйләп тәкбир әйтәләр. Шуны дүрт тапҡыр әйтеп, ике тарафҡа сәләм бирәләр. Ишек алдында, ҡапҡанан сыҡҡас, ошо “тәкбир әйтеү” ҡабатлана. Йыназа уҡыусыға тейешле әжер* әйтелә. Ул дүрт тояҡлы мал булырға тейеш. Боронғолар, йыназа уҡыусыны, мулыраҡ әжер биреп, нығыраҡ һыйлаһаң, ул мәрхүмде ожмахҡа урынлаштыра тигәндәр. Ихата, урам, ауыл ҡапҡаһын үткәндә, көйләп, шулай тип ҡалалар:

- Һығынамын солтаныма,
Яраткан яппарыма*.
Сәләм әйткел мәҡамыма*,
Ятасаҡ тупрағыма!
Хуш! Хуш! Хуш! Бәхил бул!

Мәрхүм тереләрҙән ошо сәләмде тупраҡҡа еткерә торһа, үҙенә һауап була, оҙатып ҡалыусылар ҙа һауаплы була. Барасаҡ мәҡамға сәләм әйтеү өс рәт ҡабатлана.

Ҡатындарға зыяратҡа инергә ярамай. Улар мәрхүмде ҡапҡа тышына тиклем генә оҙата бара. Бала-сағаға, ҡыҙҙарға зыяратҡа инергә рөхсәт. Табутты таҫтамал менән яурын аша һалып, алты ир күтәрә. Уларҙы башҡалар алмаштыра. Тим ағасындағыһын күмәкләнҡерәп һәм алмашлап күтәрергә тырышалар. Күтәреүселәр сиратлаша.

Ҡәбер ҡаҙыу

Ҡәберҙе, ғәҙәттә, мәрхүмдең яҡындары ҡаҙа. Ҡәбер ауыҙы асыусы алдан билдәләнә.

Кеше үлеүен, уның ҡасан ҡуйылыуын белгәс, урам буйлап, бер-ике кешенең көрәк күтәреп китеүен күреү менән уларға башҡа ирҙәр ҙә өнһөҙ эйәрә. Саҡырыу булмай.

Ҡәбер өсөн урын таҙа, йәғни иҫке ҡәбер булмаған ерҙән һайлана, мәрхүмдең буйына ҡарап ҡаҙалар. Ир кешегә кендек тиңенән дә ярай, ҡатындарға түш тиңенән ҡаҙыла.

Сокорҙоң ҡибла яғынан кеше һыймалы, ултырғанда, башы теймәҫлек уйым яһала (уны ләхет алыу тиҙәр). Шул рәүешле үҙенсә бер “өй” барлыҡҡа килә. Йәнәһе, мәйетте күмеп, кешеләр ҡайтып киткәс, һорау алыусы фәрештәләр Нәңкер менән Мөңкөр килә һәм үлек, тороп ултырып, уларға яуап бирә була.

Ҡәбер әҙер булғас, мәйетте килтергәнсә, соҡор янында кеше һаҡта торорға тейеш. Юҡһа, ҡараусыһыҙ ҡалған ҡәбергә ен-шайтан эйәләшә.

Ҡәбер тупрағына баҫырға, тәкерергә, абынырға ярамай. Ҡаҙыусылар тәһәрәтле, пак булырға тейеш. Ҡысҡырып һөйләшеү, көләшеү ҙә ҡәтғи тыйыла, юғиһә, ҡәбер эйәһе рәнйей, уның йәне уларға зыян ҡылыуы мөмкин.

Мәйет оҙатыу

Мәрхүмде алып киткәндә, бөтә ауыл эштән туҡтай, тауыш тын сығарырға, йырларға, күңел асырға ярамай. Мәрхүмде арбаға һалып алып барғанда лә, ҡәбер янында ла мулла биш-алты кешенән саф теҙә. Зыяратҡа алып китер алдынан оҙата барыусыларға "сәфәр хәйере", таҫтамал, яулыҡ таратыла. Мәйетте илау менән алып барғанда, ат башын тотоп барған кешегә лә "сәфәр хәйере"нән таҫтамал бирәләр. Ҡөрьән уҡыусыға фиҙиә саҙаҡаһы* бирелә.

Зыяратҡа алып барғанда, мәрхүмдең кәфене өс урындан: башы, аяғы, биле тиңенән бәйле була. Ҡәбергә төшөргәнсе кәфен бауҙарын сисергә ярамай: мәрхүмдең тәһәрәте китә тиҙәр.

Зыяратҡа ингәндә, карттар туҡтап тағы тәкбир әйтә, ҡәбер янында тағы туҡтап тәкбир әйтә. Дүрт кеше ҡәберҙең дүрт мөйөшөнә ултырып тәһел әйтә, мулла йыназа уҡый. Шунан ул халыҡтан һорай:

- Йә, йәмәғәт, был яҡшы кеше инеме?

- Яҡшы кеше ине! – тип яуап бирәләр.

Һорау-яуап шулай өс рәт ҡабатлана.

- Кем бурысын ала?

- Мин алам! – ти яҡын туғаны. Мәрхүмдең бурысын алған кешегә мал әйтелә.

Мәрхүмде ҡәбергә өс таҫтамал менән төшөрәләр: бил, баш, аяҡ тиңенән алып.

Һүҙлек

Ғәкрәбем – (хәкрәбем – *ғәр.*) – туған-тыумасам, ҡәрҙәштәрем.

Истинжа – (*ғәр.*) тәһәрәттән һуң пакланыу, таҙарыныу, йыуыныу.

Кәррә - (*ғәр.*) мәртәбә, тапҡыр, рәт, ҡат.

Ҡымыҙлы аяҡ - Ҡымыҙлы һауыт (туҫтаҡ).

Мәҡам (*ғәр.*) – 1) тора торған ер урын; 2) дәрәжә тотҡан урын.

Тәһлил әйтеү (*ғәр.*) – "Лә иләһи илләллаһ!" йәғни "бер Алланан башҡа Алла юҡ" тип күп ҡабатлау.

Фиҙиә саҙаҡаһы (*ғәр.*) – йолом. Үлгән кешенең гонаһын йолоп алыу өсөн бирелгән мал һ.б.

Әжер – башҡарылған эштең һибәһе, хаҡы, түләме.

Яппар (жаббар – *ғәр.*) – кеүәтле яуыз, бәһлеүән, тупраҡ.

Н.И. Әсәҙуллина (Өфө)

Күмеү йолаһы

Берәр кешенең үлгәнен ишетеү менән, халыҡ мәйет сыҡҡан йортҡа йыйыла. Мәйет янына тәһәрәт алып, таҙа кейемдәр кейеп килергә кәрәк. Ысын күңелдән Аллаһы Тәғәлә ризалығы өсөн, әруахтың рухына бағышлап, доғалар уҡыла. Мосолман кешеһенә, мәйет янына барыу, уның янында ултырыу, төндә көтөү һауаплы һанала. Ислам дине буйынса үлгән кеше, берәр сәбәбе булмаһа, тиҙерәк күмелергә тейеш. Күмер алдынан үлгән кешене йыуалар. Мәйетте йыуғас, тәрәнә торған юрғаны йәйелә, шунан ике ҡатлы кәфен һалына: тышҡы кәфен, эске кәфен. Шунан әхирәт күлдәге кейҙерелә.

Ир-аттар иртән ҡояш сығыу менән, ҡәбер ҡаҙырға китәләр. Ҡәбер әҙер булғанда мәйет тә йыуылып бөтә. Үлекте махсус тамбалға һалып йыуалар. Йыуынты һыуын өйҙән ситтәрәк, кеше йөрөмәгән ерҙә сокор ҡаҙып, күмәләр. Мәйетте алып сыҡҡан ваҡытта аяҡ яғы менән сығаралар. Өйҙән бер аҙ ситкә китеп, табутты бер таҙа ергә ҡуйып, йыназа намаҙы уҡыйҙар. Йыназа намаҙына тәһәрәте булған кеше генә баҫа. Мәйетте, зыяратҡа алып барғанда, күтәреп алып баралар. Ҡатын-ҡыҙҙар зыяратҡа бармайҙар. Мәйет булған йортта ҡысҡырып иларға ярамай. Өйҙән мәйет сыҡҡас, өйҙөң ҡабырғаларына ҡәҙәр, тәҙрә, пәрҙә, һауыт-һаба бик һәйбәт итеп йыуыла. Был таҙалыҡ өсөн эшләнә. Өйҙә мәйет барҙа бер ике көн ашарға, аш-һыу әҙерләргә ярамай.

Мәйетте оҙатыу буйынса бер-нисә кағиҙә:

- мәйет янында кәрәкһеҙ һүҙ әйтелмәй, мәжбүр булғанда ғына һөйләшелә;
- ҡыҙыҡ һүҙҙәр әйтеп, көлөнмәй;
- мәйетте оҙатыусылар мәйеткә мөмкин ҡәҙәр яҡын йөрөргә тейештәр;
- мәйеттең алдында, артында, уң йәки һул яғында йөрөү дөрөҫ була. Артында йөрөү яҡшыраҡ. Сөнки Пәйғәмбәребеҙ мәйеттең артынан йөрөгөҙ" – тип бойорған. Хәҙрәти Ғәли ҙә: «Мәйеттең артынан бар! Ике күҙең менән мәйеткә ҡара. Мәйет бер өгөттәр, нәсихәттәр, әхирәтте иҫкә төшөрөр. Унан ғибәрәт алығыҙ»,— тигән.

Мәйетте күмергә ярамаған ваҡыттар:

- ҡояш сыҡҡанда;
- ҡояш байығанда;
- мәжбүрилек булмаһа, төндә мәйетте күммәйҙәр. Пәйғәмбәребеҙ: "Мәжбүр булмаһағыҙ, мәйеттәрҙе төндә күммәгеҙ", – тип бойорған.

Йыназа намаҙын уҡыу тәртибе:

Мәйетте йыуыу, кәфенләү, күмеү һәм йыназа намаҙын уҡыу мосолмандарға фарыз. Мәйеткә һуңғы вазифаларыбыҙҙың береһе — йыназа намаҙын уҡыу. Йыназа намаҙы дүрт тәкбир менән аяғүрә уҡыла. Иң элек ниәт ҡылына. Унан һуң мулла, ҡулдарын күтәреп, беренсе тәкбирҙе әйтә һәм ҡулдарын кендек аҫтына ҡуя. Йәмәғәт та шуны эшләй.

1-се тәкбирҙә Сүбехәәнәкә доғаһы уҡыла. *Сүбехәәнәкәл-лааһүммә үә бихәмдикә үә тәбәәракәсмүкә үә тәғәләә жәддүкә үә ләә иләәһә ғайрук.* Был доғаны уҡып бөтөргәс, мулла, ҡулдарын күтәрмәйсә, «Аллаһүәкбәр» тип икенсе тәкбирҙе әйтә. Йәмәғәт тә, ҡулдарын күтәрмәйенсә эстән генә, икенсе тәкбирҙе әйтә.

2-се тәкбирҙә Салауат доғалары уҡыла. *Аллаһүммә салли ғәләә Мүхәммәдиү үә ғәләә әәли Мүхәммәде. Кәмәә салләйтә ғәләә Ибраһиимә үә ғәләә әәли Ибраһиимә иннәкә хәмиидүм мәжиидe. Аллааһүммә бәәрәк ғәләә Мүхаммәдиү үә ғәләә әәли Мүхәммәде. Кәмәә бәәрактә ғәләә Ибраһиимә үә ғәләә әәли Ибраһиимә иннәкә хәмиидүм мәжиидe.* Икенсе тәкбирҙән һуң, имам, ҡулдарын күтәрмәйенсә, 3-сө тәкбирҙе әйтә.

3-сө тәкбирҙә йыназа доғаһы уҡыла. *Аллааһүммәғ-фир лихәййинәә үә мәййитинәә үә шәәһидинәә үә ғаа ибинәә үә сағииринәә үә кәбииринәә үә зәкәринәә үә үнҫәәнәә. Аллааһүммә мән әхйәйтәһүү миннәә фә әхйиһии ғәләл-исләәм. Үә мәң тәүәффәйтәһүү миннәә фәтәүәффәһүү ғәлә!л-иимәән. Аллааһүммә иң кәәнә мүхсинәң фәзиде фии ихсәәниһии үә иң кәәнә мүсии әң фәтәжәәүәз ғәнһ.* Унан һуң 4-се тәкбир әйтелә.

4-се тәкбирҙән һуң бер ни уҡылмай. Уң яҡҡа ҡарап «*Әс-сәләәмү ғәләйкүм үә рахмәтүл-лааһ, һул яҡҡа ҡарап «Әс-сәләәмү ғәләйкүм үә, рахмәтүл-лааһ*»— тип сәләм бирелә. Шуның менән йыназа намаҙы тамам була.

Йыназа намаҙын шул рәүештә лә күрһәтеп була:

1-се тәкбир: Сүбеханәкә доғаһы

2-се тәкбир: Салауат доғалары.

3-сө тәкбир: Йыназа доғаһы.

4-се тәкбир; бер ни укылмайса, сәләм бирелә.

Йыназа намаҙы укылғас, йәмәғәттән: «Яҡшы кеше инеме?» — тип һорала. Йәмәғәт: «Яҡшы кеше ине. Аллаһының рәхмәтендә булһын», — тип яуап бирә. Шулай уның яҡшылығына таныҡлыҡ итәләр.

Кәбер ҡаҙыу һәм мәйетте кәбергә төшөрөү тәртибе:

- кәбер бер кеше оҙонлоғонда (буйы кәҙәр) тәрән иттереп ҡаҙыла, йәғни 160—180 см була;

- ҡибла яғынан ләхет алына. Комло һәм еүеш тупраҡтарҙа ләхет алынмаһа ла ярай;

- мәйеттең уң яғы бер аҙ ҡибла яғына әйләндерелеп ҡуйыла;

- мәйетте кәбергә яҡындары төшөрә. Төшөргәндә: «Бисмиллаһи үә ғәләә милләти расүүлилләәһ»,—тиҙәр;

- мәйет ятҡан кәбер өҫтөнә ултырыу, кәбер өҫтөнә баҫып йөрөү, кәбергә ҡаршы тороп намаҙ укыу тыйыла;

- кәбер юғалмаһын өсөн баш осона бер таш, йә бер такта ҡуйырға ярай. Әммә сығымы бик куп һәм күркәм кәберҙәр яһатыу дөрөҫ түгел.

Мәйетте йыуыу тәртибе:

Мәйет асылда бысраҡ түгел, әммә Аллаһы ҡаршыһына паҡ һәм тәһәрәтле барыуҙары өсөн йыуыу талап ителә. Мәйетте иң яҡындары йыуа. Яҡындарынан йыуыусылар булмаһа, ул ваҡыт был эште башҡа мосолмандар башҡара. Мәйет йыуыу һәм кәфенләү өсөн тәжрибә кәрәк. Майеттәрҙе йыуыу һәм кәфенләү кеүек һауаплы эштәрҙә ҡатнашҡан кеше, арабыҙҙан айырылып, мәңгелек йортона күскән дин ҡәрҙештәребеҙгә кешелек һәм мосолманлыҡ вазифаһын үтәгән була.

- мәйет тамбалға (мәйетте һалып йыуа торған ялғаш) арҡаһы менән яткырыла. Мөмкин булһа, бите һәм аяктары ҡиблаға табан йүнәлдерелә;

- мәйет йыуыла торған ергә йыуыусы һәм ярҙамсылар ғына инә ала. Табутка ҡуйған ваҡытта ярҙамсылар кәрәк булһа ғына индерәләр;

- мәйет йыуыусы тәһәрәтле булырға тейеш. Тәһәрәтһеҙ йәки айлыҡ күрем хәлендә мәйет йыуыу тыйыла;

- мәйет йыуғанда, кәрәкле һүҙҙәр генә һөйләнелә, юк-бар һүҙҙәр һөйләнелмәй;

- мәйет йыуыусы ниәт ҡыла:

– ниәт ҡылдым был мәйетте тәһәрәтләндерергә һәм ғосолландырырға;

- мәйетте йыуа башлағанда :«Бисмилләәһир-рахмәәнир~рахиим», тип башлана һәм бөткәнсегә кәҙәр «Ғуфранәкә йәә Рахмәән» доғаһы йыш-йыш укыла. Был доғаның мәғәнәһе: «Әй, Раббым мәғрифәтенде теләйем»;

- истинйә алдырыла. Йыуыусы, сепрәкте бармаҡтарына урап, мәйеткә истинйә алдыра. Был эш ике-өс мәртәбә кабатлана;

- мәйеттең ғәүрәт ерҙәрен йыуғанда ғәүрәт пәрҙәһе менән ябып торалар;

- тәһәрәт алдырғанда:

а/ ауыҙ-танау мәсех иттерелә, ауыҙ-танау эсенә һыу индерелмәй. Йыуыусы бер сепрәкте бармаҡтарына урап, еүешләтә. Был еүеш сепрәк менән мәйеттең ирендәрен һәм танау тишектәрен еүешләтәләр (мәсех иттереү);

б/ өс мәртәбә битен йыуа;

в/ иң элек өс мәртәбә уң ҡулын, шунан һул ҡулын йыуа;

г/ башҡа ағзалар ҙа мәсех иттерелә (муйын, ҡолаҡтар мәсех иттерелмәй);

д/ аяҡтар йыуыла (уң аяҡ, һул аяҡ – өс мәртәбә);

- тәһәрәттән һуң, мейетте ғосоллландырыу (кәүҙәне йыуыу) башлана:

мәйеттең сәстәре һәм башы өс мәртәбә йыуыла;

һул яҡҡа бороп, уң яғы өс мәртәбә йыуыла;

уң яҡҡа бороп һул яҡ өс мәртәбә йыуыла;

йыуып бөтөргәндән һуң мәйетте әҙ генә ултыртҡан кеүек торғоҙоп, ҡорһағын һыйпайҙар. Нәжес сыҡһа, нәжес йыуып ебәрелә. Мәйет яңынан йыуылмай;

мәйет йыуылғандан һуң, таҫтамал йә сепрәк менән киптерелә.

Кәфенләндереү тәртибе

Ирҙәрҙең кәфене өс өлөштән тора:

1) әхирәт күлдәге; 2) изар; 3) лифафа

Ҡатын-ҡыҙҙарҙың кәфене биш өлөштән тора:

1 әхирәт күлдәге муйындан аяҡҡа тиклем. Мәйеттең сәстәре әхирәт күлдәгенең өҫтөнә һалына. 2. Баш яулығы; 3. Изар. 4. Күкрәк яулығы. 5. Лифафа.

- кәфенләгәндә лә мәйеттең ғәүрәт ерҙәренә ғәүрәт пәрҙәһе ябалар;

- баш яулығы; сәстәре ҡапларлыҡ ҙурлыҡта. Мәйеттең бите һәм сәстәре был яулыҡ менән ябыла;

- изар – баштан аяҡҡа ҡәҙәр йәймә;

- күкрәк яулығы: түштән кендеккә ҡәҙәр оҙонлоҡта. Күкрәк өҫтөнә ябыла;

- лифафа; изарҙан ярты метрға оҙонораҡ. Лифафа асылып китһә, , баштан һәм аяҡтан таҫма менән бәйләнә. Күмгәндә былар сиселә;

- иң элек лифафа, унын «өҫтөнә изар, унан әхирәт күлдәгенең яртыһы ҡуйыла. Мәйет әхирәт күлдәгенең өҫтөнә яткырылғандан һуң, ҡалған яртыһы ла мәйеттең өҫтөнә ябыла;

- баш яулығы менән мәйеттең битен һәм сәстәрен ябалар;

- изар менән кәүҙәһен урайҙар;

- күкрәк яулығын изарҙың өҫтөнә ҡуялар;

- лифафа менән мәйетте икенсе мәртәбә урайҙар.

Һорау — яуаптар

– Мәйетте йыуғанда нисә ярҙамсы кәрәк?

Мәйетте йыуғанда иң әҙе бер йыуыусы һәм бер ярҙамсы кәрәк, ләкин мәйеттең хәленә күрә (ҙур кешеме, баламы), берҙән артык ярҙамсы ла була ала.

– Мәйетте нимә менән йыуырға?

– Һабын менән йыуырға рөхсәт бар.

– Кәфенде алдан әҙерләп ҡуйырға яраймы?

– Вафат булмаҫтан әүәл кәфенде киҫеп, әҙерләп ҡуйыуҙың кәрәге юҡ. Ләкин, кәфенде өйҙә әҙер тоторға ярай. Бик теләгән кеше кәфенде әҙерләп ҡуя ала.

– Мәйет янына нимә ҡуйырға мөмкин?

– Йыуып кәфенләгән мәйеткә хушбуй еҫтәре һибергә рөхсәт бар, Кәфенлек эсенә көрьән бите, доғалар яҙылған биттәр (яуап нәмә) йә мәйеттең әйберҙәрен ҡуйыу ярамай.

– Кәфенлек купме кәрәк?

– Ирҙәргә һигеҙ метр; катын-ҡыҙҙарға ун метр кәрәк. Күберәк булһа ла зарары юк

– Ир ҡатынын, ҡатын ирен йыуамы ?

– Ғөмүмән, ир ирҙе, ҡатын ҡатынды йыуа. Әгәр йыуыусы булмаһа; катын ирен йыуа. Ләкин ир ҡатынын йыуа алмай. Ислам диненә күрә, ире вафат булған катын дүрт ай ун көн кейәүгә сыкмай көтөп тора. Быға «ғиддәт» тиелә. Был ғиддәттән һуң, ҡатын теләһә, кейәүгә сыға ала. Бының мәғәнәһе, ҡатындың ауырлы булыу-булмауын билгеләү. Йәғни, ире вафат булһа ла, дүрт ай ун көнгә ҡәҙәр ҡатын өсөн никахлылык хәле дауам итә. Шуның өсөн ҡатын ирен йыуа ала. Ирҙәр өсөн ғиддәт булмағанлыктан, катын үлеү менән ирҙең никахы боҙола. Шунлыктан ир ҡатынын йыуа алмай.

– Үле килеш тыуған бала йыуыламы?

– Үле килеш тыуған бала йыуылмай. Бер сепрәккә уралып күмелә.

– Мәйеттең тырнаҡтары һәм сәстәре киҫеләме?

– Юҡ киҫелмәй.

– Йыуыусылар мәйет тәнендә күргәндәрен һөйләй аламы?

– Йыуыусылар мәйеттә насар хәлдәр күрһәләр, быны бер кемгә лә һөйләмәҫкә тейештәр. Сөнки дин мәйеттәр хаҡында һәр ваҡыт яҡшы һүҙҙәр әйтергә ҡуша.

– Кәфен ниндәй төҫтә булырға тейеш?

– Кәфен аҡ төҫтә була. Ләкин – катын-ҡыҙҙар өсөн башҡа төҫтәрҙән дә булырға мөмкин.

Зыярат ҡылғанда иҫкәрмәләр:

- кәберҙәрҙе барып күреү кешеләргә үлемде хәтерләткәне өсөн дин тарафынан рөхсәт ителгән. Пәйғәмбәребеҙ бер хәҙисендә

«Ҡәберҙәрҙе барып күрегеҙ, сөнки ҡәбер һеҙгә үлемде хәтерләтер»,— тигән;

- ҡәберҙәрҙе барып күрер өсөн ҡапҡанан ингәндә, ҡәберлектә ятҡан барса ҡәбер әһелдәренә сәләм бирелә;

- ҡәберҙәр өҫтөндә булғанда, ясин сүрәһен уҡыу мотлаҡ. Пәйғәмбәребеҙ: «Бер кеше, ҡәберлеккә барып, ясин сүрәһен уҡыһа, Аллаһы Тәғәлә ул көндә унда ятҡан мәйеттәрҙең ҡәбер ғазабын еңеләйтер һәм уҡыусыға ла ул ҡәберлектә ятҡандарҙың һаны ҡәҙәр һауап бирер", – тигән.

Бынан башҡа өс мәртәбә Ихлас сүрәһе (Ҡулһүал-лаһ), бер Фатиха сүрәһе (Әлхәм) уҡыуҙың да һауабы бар. Хаҙрәти Әнәс әйтеүенсә, бер ваҡыт Пәйғәмбәребеҙҙән һорағандар: "Әй, Мөхәммәт, беҙ мәйеттәребеҙ өсөн саҙаҡа бирәбеҙ, хаж һәм доға ҡылабыҙ. Был яһаған изгелектәребеҙ уларға ирешәме икән?" Пәйғәмбәребеҙ: «Эйе, ирешә. Һеҙ үҙегеҙгә бер бүләк килгәндә, нисек шатланһағыҙ, улар ҙа һеҙҙең изгелектәрегеҙ менән шатланаларҙыр",— тип яуап биргән;

- ҡәберҙәрҙе барып күргәндә аяғүрә ҡыҫҡараҡ көрьән уҡыла, ә – ултырып оҙонораҡ уҡыла. Мөмкин булһа, ҡиблаға табан әйләнеп, мөмкин булмаһа — мәйеттең башы йәки аяҡ осонда тороп уҡыла;

- ҡәберҙәргә шәм яғыу, ҡәбер таштарын үбеү тыйыла.

Мәйеткә файҙаһы булған нәмәләр

- көрьән уҡып, һауабын мәйеттең рухына бағышлау.

- мәйет өсөн хәйер доға ҡылыу, Хәҙрәти Ибраһимдың доғаһын һәм белгән доғаларын уҡыу. Хәҙрәт Ибраһим ғөмүмән : «Эй, раббым үҙемде, ата-әсәмде һәм мөъминдәрҙе ҡийәмәт көнөндә ғәфү ҡыл» тигән. Пәйғәмбәребеҙ Хәҙрәти Мөхәммәттең иң күп ҡылған доғаларының береһе:: «Әй. Раббым, беҙгә донъяла яҡшылыҡ бир, Әхирәттә лә яҡшылыҡ һәм гүзәллек бир. Беҙҙе йәһәннәм ғазабынан һаҡла»;

- кешеләргә бурысы булһа, уны түләү;

- изге эштәр эшләп, һауабын мәйеттең рухына бағышлау. Мәйет күмелгәндән һуң, мәйет эйәләре, беренсе көндән башлап, етенсе көнгә ҡәҙәр ярлыларға саҙаҡа биреп, сауабын мәйеттең рухына бағышлау. Хәленән килмәгәндәр, ике рәкәғәт нәфел намаҙы уҡып, һауабын мәйеткә бағышлайҙар.

Ҡулланылған әҙәбиәт

Хисамитдинова Ф.Г. Мифологический словарь башкирского языка. Москва. Наука, 2010 г.

Сулейманова Л.Р. Погребально-поминальная лексика башкирского языка (Башкирско-русский словарь) Уфа "Гилем" 2005 г.

Башҡортса дини календарь 2011. Өфө, 2010 й.

Имам Ғәбдуррахмән Ҡайә Мәңгелек йортҡа табан. Ишембай 2005 й.

Йөкмәткеһе

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)
Традиционные свадебные обряды башкир 3

Ғ.Ғ. Кудрявая (Учалы)
Хәҙерге башкорт туйы сценарийы.. 6

Ғ.Ғ. Кудрявая (Учалы)
Хәҙерге никах туйы сценарийы..11

Р.А. Султангареева (Уфа)
Башкирская городская свадьба...18

Г.И. Гончарова (Магнитогорск)
Современная сельская свадьба...22

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)
Традиционные родинные обряды башкир.......................26

Р.Ә. Сөләйманова (Өфө)
Исем кушыу йолаһы...28

М. Ғәлләм (Өфө)
Сөннәт...35

Ф.Г. Хисамитдинова (Уфа)
Традиционные поминально-погребальные обряды
башкир 36

Р.Ә. Солтангәрәева, Ә. М. Сөләйманов (Өфө)
Ерләү йолалары 37

Н.И. Әсәҙуллина (Өфө)
Күмеү йолаһы 44

Йөкмәткеһе 50

Семейно-бытовые обряды башкир

Подписано в печать 25.03.2011
Формат 60x84/16. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Усл. печ. л. 3,02
ИИЯЛ УНЦ РАН
г.Уфа, пр. Октября, 71, тел.(347)235-60-50

ИИЯЛ